Restituiri

Pitești

Revistă document a Centrului Cultural Pitești

Anul XXI ■ Nr. 3 (73)/2024
Serie nouă ■ 4 lei

Liceul I.C. Brătianu din Pitești, vedere cu clădirea inaugurată în 1899. În localul liceului a funcționat Biblioteca Ștefu, prima bibliotecă orășenească din Pitești. Sursa: M.J. Argeș.

Sumar

Restituiri Pitești

CONSILIUL ŞTIINŢIFIC:
conf. univ. dr. habil Claudiu NEAGOE
dr. Marius ANDREESCU
conf. univ. dr. Constantin BĂRBULESCU

COLECTIVUL DE REDACŢIE:
Redactor-şef: dr. Marin TOMA
Secretar de redacţie: Simona FUSARU

REDACTORI:
prof. dr. Elena STEFĂNICĂ
dr. Octavian DĂRMĂNESCU
drd. Adelina-Elena SORESCU
dr. Aurel RADU

RELAŢII CU PUBLICUL: Carmen SAITA

ADRESA REDACŢIEI:
Centrul Cultural Piteşti,
Calea Craiovei nr. 2 (Casa Cărţii)
Tel./fax.: 0248 219976
www.centrul-cultural-pitesti.ro
e-mail: restituiripitesti@gmail.com

Revista *Restituiri Piteşti* apare trimestrial sub egida Consiliului Local şi a Primăriei Piteşti. Revista publică articole pe teme de istorie universală şi românească, sociologie politică, antropologie socială şi culturală, precum şi documente variate din arhive.

Responsabilitatea pentru conţinutul articolelor revine în totalitate autorilor (art. 206 C.P.).

Reproducerea articolelor sau a documentelor publicate se poate face numai cu indicarea autorului articolului şi a titulaturii revistei.

Textele şi fotografiile aduse în redacţie nu se înapoiază.

ISSN: 1583-5863

Editor - Centrul Cultural Piteşti

Tiparul executat la VENUS PRINTING SOLUTIONS Iași

Credință și cultură. Vechiul drept românesc în opera Sfântului voievod Neagoe Basarab și Matei Basarab

dr. Marius ANDREESCU
Cercetător științific
Institutul de Cercetări Juridice "Andrei Rădulescu" al Academiei Române

I Scurtă pledoarie pentru actualitatea şi importanţa istoriei dreptului românesc

În evoluţia contemporană a ştiinţelor se constată şi o tendinţă spre istorism şi istoricitate. Mai toate ştiinţele într-o formă sau alta şi-au conceput propria lor istorie. Există o istorie a filosofiei, a logicii, a artelor, a fizicii ş.a.m.d. Această realitate ştiinţifică denotă faptul că istoria nu poate fi redusă numai la desfăşurarea evenimentelor cu caracter social şi politic în funcţie de criteriul temporar. Istoria ca ştiinţă are evident o dimensiune complexă reliefată şi prin diferitele ramuri ale sale, prin tendinţa firească a disciplinelor ştiinţifice de a-şi legitima existenţa pe însăşi evoluţia lor. Acest fapt exprimă legătura dialectică dintre continuitate şi discontinuitate în dezvoltarea cunoaşterii umane, în general în evoluţia spiritului omenesc. Istoria diferitelor discipline ştiinţifice reprezintă astfel nu numai un fapt de cunoaştere, dar şi o necesitate ontologică pentru a concepe formele concrete de cunoaştere în dialectica lor, altfel spus, prezentul cercetării ştiinţifice, şi realitatea ontologică a creaţiei umane se întemeiază pe trecutul acestora în condiţiile în care este vizat viitorul.

O astfel de raţiune a stat şi stă la baza apariţiei şi dezvoltării istoriei dreptului în general dar şi a istoriei dreptului românesc ca discipline ştiinţifice şi implicit forme concrete de cunoaştere şi construcţie juridică. Nu dorim să aprofundăm problematica extrem de interesantă a formării şi evoluţiei istoriei dreptului ca disciplină ştiinţifică distinctă, dar dorim să subliniem necesitatea unei abordări din perspectivă istorică a fenomenului juridic, pentru că numai în acest mod se poate înţelege esenţa dreptului, exprimată de dialectica sa în plan istoric. Fenomenul istoric în domeniul ştiinţelor juridice este concretizat şi de formarea unei interpretări istoriciste a dreptului de diferitele şcoli şi curente care s-au manifestat de-a lungul timpului.

Un alt argument pentru importanţa şi actualitatea istoriei dreptului îl reprezintă însăşi modul de construcţie şi legitimitate a normelor juridice. Abordările în spiritul pragmatismului şi utilitarismului juridic tind să explice sistemul normativ numai prin voinţa politică a legiuitorului sau prin scopul urmărit. Realitatea juridică este mult mai complexă şi nu poate fi redusă exclusiv la interpretările praxiologice ale dreptului. Normele juridice au un conţinut complex şi o determinare complexă, regăsite printre altele în însăşi evoluţia fenomenului juridic. Pragmatismul juridic poate evidenţia cel mult elementul de discontinuitate în evoluţia fenomenului juridic, dar nu şi continuitatea acestuia care este un element component al însăşi legitimităţii dreptului unui popor întrun moment istoric determinat.

În această succintă pledoarie este necesar să subliniem şi un alt aspect. Fiinţa unei naţiuni şi a organizării sale statale este exprimată în primul rând în planul cunoaşterii de istorie. Istoria unui stat are evident un caracter unitar şi nu poate fi disociată de fenomenul juridic. Prin urmare, înţelegerea corespunzătoare a realităţilor istorice în plan social şi politic ale unui stat este condiţionată şi de surprinderea evoluţiei fenomenului juridic. Statul în evoluţia sa istorică nu poate fi conceput numai prin fapte politice sau sociale, ci şi prin formele juridice determinate de elementele economice şi politice dar care exprimă în acelaşi timp aceste realităţi. Unitatea istoriei unui stat este astfel în mod firesc întregită prin istoria dreptului său. În acest sens, Hegel afirma că raportarea la istorie înseamnă de fapt conştiinţa existenţei statului în progresul acesteia întru libertate.

În acest context, şi în România, mai ales în perioada interbelică, s-a format şi dezvoltat o adevărată şcoală a istoriei dreptului românesc, a cărui conţinut şi importanţă nu este încă în suficientă măsură afirmată de ştiinţele juridice contemporane. Autori precum: academician Nicolae Iorga, academician Andrei Rădulescu, profesorii Valentin Georgescu, George Fotino, Paul Gogeanu, Ioan Firoiu, Emil Cernea, Vladimir Hanga, Alexandru Herlea, Ioan Ceterchi şi alţii, au adus o contribuţie deosebit de importantă la înţelegerea fenomenului istoric al dreptului românesc şi implicit la fundamentarea şcolii româneşti de istorie a dreptului.

Efortul ştiinţific al unor asemenea personalităţi s-a orientat şi în direcţia explicării ştiinţifice a individualităţii poporului şi statului român de-a lungul istoriei sale inclusiv în plan juridic. Istoria dreptului românesc demonstrează existenţa statului românesc ca entitate şi subiect distinct în diverse perioade istorice, oricât de puternice au fost vicisitudinile sau dominaţiile la care acesta a fost supus. Realitatea incontestabilă a existenţei unui drept românesc în toate epocile istorice reprezintă un argument important al autonomiei existenţiale şi chiar statale a poporului român. Existenţa unor reguli juridic cutumiare cu caracter sistemic menţinute timp de sute de ani, unele existente şi în prezent reprezintă numai unul din numeroasele aspecte care evocă, prin intermediul istoriei dreptului, individualitatea şi permanenţa istorică a poporului român pe acest teritoriu, dar şi în statele învecinate. Încercăm în cele ce urmează să prezentăm unele din vechile instituţii şi izvoare ale dreptului românesc, în mod deosebit cele cuprinse în opera Sfântului voievod Neagoe Basarab şi Matei Basarab, pentru a aduce în acest fel un modest argument la ideea continuităţii juridice a statului român, mai ales în perioadele în care fiinţa statală a poporului român era ameninţată sau chiar pusă la îndoială.

II. Jus Valachicum

Acest termen desemnează dreptul românesc (valah) sau dreptul românilor (valahilor) al cărui conţinut a fost sistemul de reglementare obişnuielnică, de obşte existent îndeosebi în Ţara Românească şi Moldova dar şi în Transilvania, precum şi în statele vecine în care existau comunităţi româneşti. Noţiunea de „jus Valachicum” este regăsită în documentele feudale străine şi se referă la sistemul de cutume (dreptul românilor) pe care statul feudal străin, în faza lui de treptată consolidare l-a receptat, recunoscându-i aplicarea în rândurile unei populaţii româneşti (valahe), băştinaşă sau durabil stabilită pe un intens teritoriu. Acest sistem juridic a fost o formă de organizare particulară, impusă de treapta de dezvoltare a statului respectiv şi de puternicele tendinţe de autonomie a aşezărilor valahe. Sistemului de drept propriu românesc i s-au adăugat, în cursul receptării cutumiare sau formale de către statul feudal, o serie de dispoziţii şi obiceiuri noi menite să-i asigure o netă funcţiune feudală.

Dorim să subliniem că acest sistem juridic, acolo unde a putut avea o dezvoltare organică neîntreruptă, spre un feudalism românesc, a constituit, sub o altă denumire şi cu adânci transformări, o treaptă de trecere spre dreptul feudal (legea ţării, obiceiul pământului), al fiecăruia din cele două state româneşti, respectiv Ţara Românească şi Moldova. Expresia de „jus valachicum” este rezultatul unei îndelungate dezvoltări în plan istoric. Atât românii autohtoni din Transilvania, de la cristalizarea lor etnică, precum şi populaţia aflată în Halici şi sudul Poloniei, începând cu sfârşitul secolului al XII-lea au trăit după vechile lor obiceiuri, chiar înaintea consfinţirii formale a regimului de jus Valachicum.

Termenul de „ valah” care apare în sintagma mai sus menţionată face referire la elementele unei populaţii române, respectiv străromâne sau la poporul unui stat român organizat. În Moldova o expresie asemănătoare cu aceea de jus Valachicum o întâlnim în documente din secolul al XV-lea. Astfel, într-un document din 30 septembrie 1445, Ştefan al II-lea decide ca un rob tătar, în caz de iertare de robie, să trăiască „după legea valahă (românească), iar nimeni să nu îndrăznească să-i amintească de robie şi să nu-l poată lua”. Într-un alt document, emis de Ştefan cel Mare la data de 8 februarie 1470 se aminteşte de un tătar dezrobit care urma să trăiască „aşa cum stau şi trăiesc în ţara noastră toţi valahii (românii) după legea lor valahă românească. În Ţara Românească „legea valahă” este menţionată în documentul din 4 februarie 1629 aparţinând lui

Gavril Moghilă şi într-un alt document emis la data de 26 martie 1623 de Matei Basarab.

Documentele mai sus menţionate, în special cele din Moldova, relevă faptul că „legea valahă” este legea oamenilor liberi (nerobi), fără însă ca termenul de „valah” să se refere la toată populaţia liberă a ţării. Un dezrobit, de altfel, nici nu ar fi putut fi supus legii boierilor, de pildă. Un document al lui Ştefan cel Mare din anul 1491 demonstrează că „valahii” din punct de vedere juridic erau treapta de jos a populaţiei spre deosebire de boieri şi cneji.

În cele două ţări române au existat de la început, sau vor apărea cu vremea, unele reglementări particulare în raport cu criteriul personal sau material, sau chiar teritorial, denumite şi afirmate ca atare: legea românilor (acolo unde se poate admite sigur că se limita la „vecini”); legea robilor (a tătarilor); legea sau pravila bisericii. În alte cazuri, fără o expresie tehnică, regula de drept în sistemul cutumiar era înfăţişată ca privind un drept al cnejilor, târgoveţilor sau boierilor.

În cadrul statului feudal ungar, liniile generale de dezvoltare ale lui „jus Valachicum” are unele particularităţi. Astfel, din documente emise în secolele XV şi XVI, rezultă că sistemul de drept cutumiar cu această denumire era specific organizării şi vieţuirii populaţiei româneşti, deosebită de populaţia maghiară şi avea ca obiect inclusiv probleme specifice proprietăţii, folosirii păşunilor, răscumpărării animalelor, respectarea termenelor stabilite şi reguli de soluţionare a pricinilor. Documentele ungare subliniază faptul că deşi acest sistem juridic era recunoscut el nu are „putinţa de a face ceva împotriva statutelor generale şi decretelor acestui regat al Ungariei”. În statul feudal ungar regimul juridic „jus Valachicum” aplicabil populaţiei române autohtone s-a menţinut câtă vreme interesele de populare a ţării şi a domeniilor feudale, de apărare a cetăţilor şi frontierelor, impuneau respectarea lui. Mai trebuie amintit şi faptul că populaţia românească din Transilvania şi-a apărat cu dârzenie acest regim juridic care îi fundamenta şi identitatea naţională. Se poate spune că vârfurile înstărite ale populaţiei româneşti din Transilvania, inclusiv voievozii şi cnejii au susţinut în mare măsură perpetuarea regimului juridic de „jus Valachicum”. În perioada istorică amintită numai o mică parte din nobilii români vor trece de partea clasei dominante intrând, prin înnobilare şi convertire la catolicism în rândurile nobilimii maghiare.

Spaţiul nu ne permite să intrăm în amănunte însă noţiunea de drept românesc se regăseşte în secolele XII-XIV, ca sistem cutumiar de norme juridice, la aşezările valahe din Serbia, Croaţia sau Polonia. Realităţile şi importanţa acestui sistem juridic ce a caracterizat poporul român în perioada formării sale şi a contribuit la menţinerea fiinţei naţionale a

Pravila de la Govora, 1640, Biblioteca Academiei Române (http://cimec.ro/carte/cartev/s17_0044.htm)

românilor în Transilvania şi alte state sunt puţin cercetate şi cunoscute şi de aceea se impune un efort coerent de investigare a documentelor din perioada istorică amintită ce sunt în măsură să releve forma şi conţinutul sistemului juridic de norme cutumiare „jus Valachicum". Se cuvin amintite câteva aspecte ale obiectului de reglementare specific acestui vechi drept românesc: caracterul proprietăţii reale a turmelor, păşunilor şi produselor pastorale, atât în păstoritul sedentar, cât şi în păstoritul transhumant; relaţiile sociale promovate de păstoritul sedentar şi cele promovate de păstoritul transhumant; organizarea ierarhică piramidală a satului devălmaş; reguli aplicabile pentru soluţionarea diferitelor pricini specifice unei existenţe devălmaşe.

III. Câteva izvoare scrise ale dreptului românesc feudal

În orânduirea feudală au existat în ţările române două izvoare formale: cutuma şi legea. Din cauza dezvoltării sociale lente, dreptul a avut mai mult forma cutumiară. La început, legile erau rare, ele devin mai numeroase în perioada de destrămare a feudalismului. În Transilvania au existat şi s-au aplicat trei forme de drept, acestea formând sistemul unitar al dreptului statului feudal. Exista în primul rând un drept cutumiar românesc, cu străvechi rădăcini în perioada prefeudală şi cu reminiscenţe şi mai vechi din perioadele dacă şi romană. Totodată, exista şi „dreptul populaţiei maghiare", un drept feudal cu reminiscente tribale, în cea mai mare măsură identic cu dreptul cutumiar din Ungaria. A treia formă era „dreptul populaţiei săseşti", în majoritatea sa un drept orăşenesc, care a suferit cu timpul o puternică influenţă a dreptului român.

De menţionat că în perioada feudală termenul de „drept" desemnează nu atât legea nescrisă, cutuma, ci mai ales echitatea sau morala feudală a timpului. În acest context istoric există şi izvoare scrise ale dreptului al căror conţinut continuă într-o formă sau alta vechiul drept obişnuielnic românesc. S-a susţinut de unii cercetători că prima pravilă scrisă ar fi cea întocmită pe vremea lui Alexandru cel Bun. Dimitrie Cantemir arată că acest domn „primind coroana regală de la Împăratul Constantinopolului a luat şi legile grecilor care erau cuprinse în Basilicale şi, făcând un extras din aceste vaste volume, a introdus acest drept de care acum se foloseşte Moldova. Este însă puţin probabil ca Basilicalele care încetaseră încă din secolul al XIV-lea să mai fie aplicate în Bizanţ, să fi fost aduse aspre aplicare în Moldova după 1400.

Primele legiuiri în româneşte sunt „Pravila de ispravă" şi „Pravila din Codex". Prima legiure tipărită în româneşte a fost nomocanonul lui Ivan Pustnicul de la sfârşitul secolului al XVI-lea, din care s-au găsit fragmente în „Pravila lui Coresi". În 1640 Matei Basarab tipăreşte la Govora o legiuire intitulată „Pravila mică" cuprinzând: reguli privitoare la împărţirea moştenirii, respectul păstrat de copii adoptivi şi neadoptivi faţă de părinţii lor, piedicile la căsătorie, înfrăţirea bisericească, sancţionarea unor infracţiuni şi altele. O altă pravilă tipărită este aceea de la Iaşi intitulată „Şapte taine ale bisericii" din anul 1644. Autorul adaugă la fiecare taină extrase juridice scoase din legislaţia bizantină şi canonică. Această pravilă a fost tradusă în limba slavonă de către Mitropolitul Varlaam.

În anul 1646 domnul Moldovei – Vasile Lupu scoate „Cartea românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti", tipărită la Iaşi la Mânăstirea Trei Ierarhi. Această pravilă este prima legiuire laică oficială română investită cu autoritate legală. Din prefaţa pravilei rezultă că au fost extrase din scrierile latine şi cele greceşti percepte juridice care au fost aplicate specificului românesc al vremii.

În 1652 din porunca lui Matei Basarab se tipăreşte „Pravila cea mare sau Îndreptarea legii". Cartea românească de învăţătură a Voievodului Vasile Lupu şi Pravila cea mare au acelaşi conţinut. Documentele cuprind reguli juridice cu privire la organizarea de stat, organizarea militară şi fiscală, dregătoriile locale şi centrale, organizarea judecătorească şi procedura de judecată, statutul persoanelor, inclusiv relaţiile de familie şi rudenie, dreptul de proprietate şi moştenire, precum şi dispoziţii cu privire la transmiterea bunurilor şi diferitelor forme de contracte. Nu în ultimul rând, există reguli ce reglementează procedura de judecată.

Legiuirile feudale din Ţara Românească şi Moldova au fost inspirate de documentele Bizanţului medieval. De altfel, în ţările române, pe lângă dreptul cutumiar şi dreptul scris s-au aplicat, în anumite situaţii, unele legiuiri bizantine, în special „Bazilicalele" şi anumite texte din „Digeste". Izvoarele scrise ale dreptului feudal românesc au avut rolul de a consolida statul feudal şi de a păstra

vechile reguli judiciare ale obştilor. În documentele mai sus amintite, se regăsesc instituţii specifice dreptul nescris, cum ar fi „Legea Talionului” sau posibilitatea de a recurge la o justiţie privată. Mult mai importante sunt reglementările care vizează proprietatea, dreptul de proprietate, în special referitor la obştile săteşti şi relaţiile de rudenie.

Pornind de la interpretarea şi utilizarea tradiţională a noţiunii de „drept” ca fiind echitatea, trebuie să amintim şi opera Voievodului Neagoe Basarab, ctitor al Bisericii Monument din Curtea de Argeş. Ne referim la una din cele mai vechi capodopere ale literaturii, dar şi a dreptului feudal „Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie”, creată în anii 1513 – 1521. În această monumentală operă, încă puţin valorificată, se regăsesc nu numai principii de guvernare a sufletului, care oferă celor ce le vor urma moştenirea adevăratelor valori cele spirituale, dar şi principii de guvernare politică a statului, principii cu caracter juridic privind relaţiile de familie sau relaţiile de rudenie. Prin urmare, putem considera această operă atât un izvor deosebit de important al literaturii vechi româneşti, dar şi al vechiului drept românesc.

IV Cultura românească și Sfântul Voievod Neagoe Basarab

Filosoful Constantin Noica, referindu-se la cultura română, spunea, pe bună dreptate, în limbajul său atât de expresiv, în contextul filosofiei fiinţei şi a devenirii întru fiinţă că a stat sub semnul „era să fie” sau şi mai concludent „n-a fost să fie”. Astfel spus, cultura ca sistem şi spiritualitatea ontologică în spaţiul românesc a reprezentat de-a lungul vremii mai mult o posibilitate decât o realitate şi, prin urmare, la acest nivel se poate vorbi mai mult de poporul român la nivelul elitelor sale ca şi beneficiari, respectiv consumatori de fapte culturale, decât de creatori. Noica afirma: „până acum cel puţin – noi nu am avut decât destine culturale mari (intraductibile ca atare) nu şi opere (....) de la Cantemir până la Mircea Eliade, nu operele conving (primul a interesat Apusul doar prin golul umplut în cunoaşterea Imperiului Otoman şi prin „*Descripţio*”). Caracteristic e cazul Haşdeu, care nu lasă nimic decât totul; sau este Iorga, din care nicio operă nu cucereşte, doar fluxul creator e extraordinar.

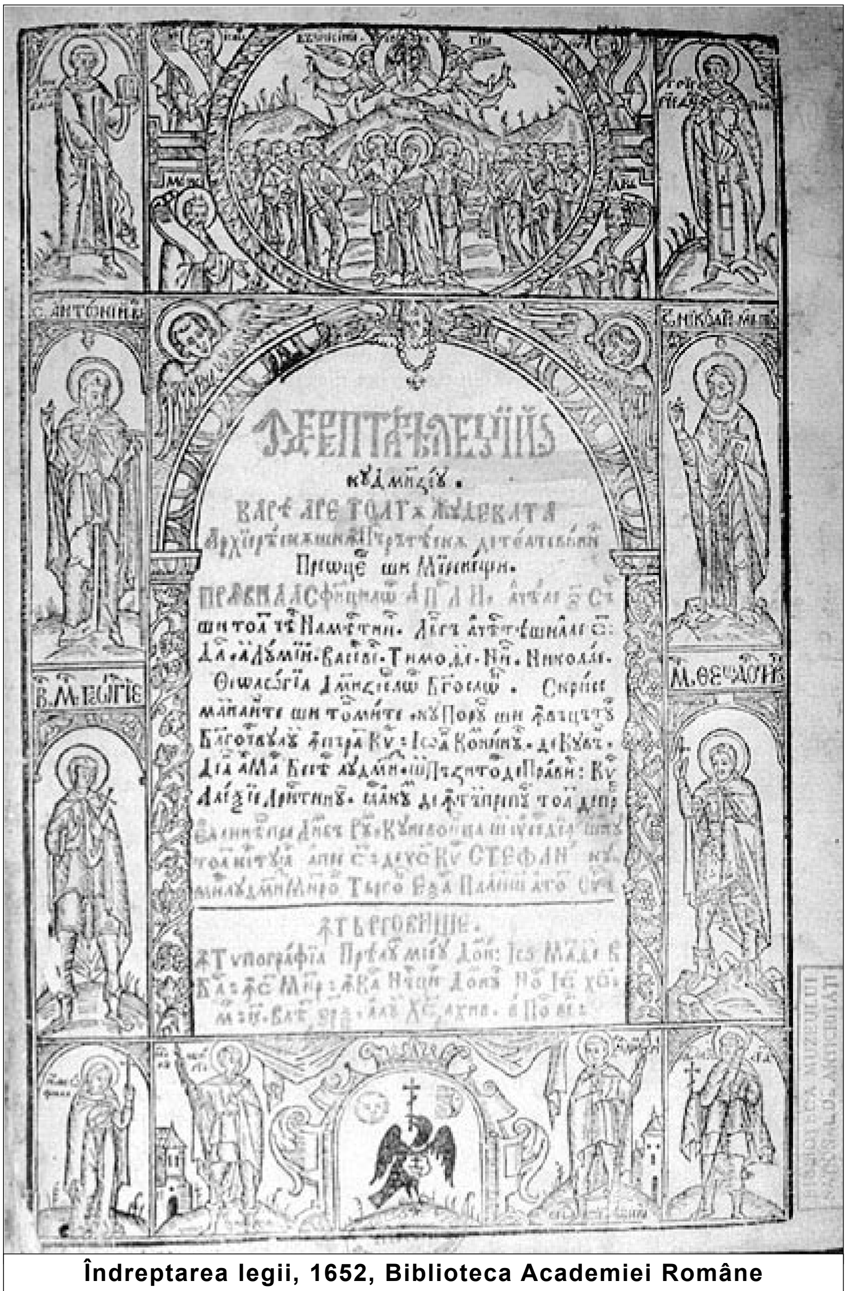
În contextul amintit, se poate afirma că în decursul istoriei poporului român, în plan cultural, principala dihotomie este aceea între „eternul” simţirii româneşti şi al sentimentului românesc al fiinţei regăsit cu predilecţie în cuvintele limbii române, dar şi în creaţia populară, iar pe de altă parte „istoricul” altfel spus, formele spirituale, abstracte, de natură ştiinţifică sau filosofică în care să se regăsească fapte ale culturii şi care prin aceasta să aibă caracterul de universalitate. Cultura, în dimensiunea sa existenţial ontologică şi nu numai a încercărilor prin fapte culturale, trebuie să aibă dimensiunea universalităţii sau cel puţin posibilitatea de a accede la un astfel de criteriu. De altfel, afirmaţia lui Aristotel potrivit căreia „numai individualul există, dar poate fi cunoscut numai generalul” este pe deplin valabilă şi în domeniul existentului cultural. Este evident că orice cultură există în primul rând prin faptele individuale ale manifestărilor culturale, dar pentru ca acestea să se transforme într-un sistem cultural trebuie să aibă valenţa universalului, inclusiv prin formele propuse de generalizările ştiinţelor, a tehnicii, a artei şi nu în ultimul rând a filosofiei.

În spaţiul românesc, cultura ca „era să fie” a rămas la nivelul existenţei individuale, adică a personalităţilor culturale, fără a avea deschiderea, respectiv posibilitatea universalului, aşa cum s-a întâmplat şi se întâmplă cu marile culturi ale lumii. O astfel de constatare nu are prin ea însăşi un aspect minimalizator la adresa creaţiei culturale şi spirituale româneşti şi cu atât mai puţin unul denigrator. Se întâmplă în acest spaţiu mioritic ca fiinţa culturală să fie pe deplin prezentă, chiar dacă rămâne ancorată fie în sensibilul individual al limbii române, fie în creaţiile unor mari oameni ai culturii române, care tocmai prin individualitatea lor au generat permanenţa şi au putut defini un întreg spaţiu geografic ca fiind şi unul cultural, deşi nu neapărat regăsit în universalitatea culturii umane. Într-un fel sau altul, această constatare este valabilă şi pentru marile culturi europene, care înainte de a se manifesta prin dimensiunea spirituală şi în plan universal, există la nivelul unor individualităţi care şi-au pus amprenta asupra unei întregi epoci. Spaţiul şi obiectul acestui studiu nu ne permit o dezvoltare mai amplă a acestei idei, dar trebuie să

amintim că în Anglia „omul exemplar” al culturii a fost şi rămâne Shakespeare sau în Germania Göethe.

Pornind de la constatările unor celebri gânditori români şi ne referim în mod deosebit la Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu, Marin Voiculescu sau Constantin Noica „oamenii exemplari” ai culturii române au fost şi rămân: Sfântul Voievod Neagoe Basarab, Dimitrie Cantemir, Eminescu („omul deplin al culturii româneşti”, cum spunea Noica), Brâncuşi și filosoful Lucian Blaga. Exemplaritatea și unicitatea acestor mari personalități a spiritualității românești constă în originalitatea creației, în faptele de cultură săvârșite și pentru că au conferit specificul ortodox, sensibil și tradițional al spiritualității românești dimensiunea universalului valoric ce caracterizează orice operă mare din sfera culturii.

Nici o altă cultură europeană nu reuşeşte să îmbine atât de armonios două realități ontologice fundamentale: dragostea pentru frumos (filocalia) și dragostea pentru înțelepciune (filosofia). Frumosul și Înțelepciunea ca absolut și desăvârșire sunt însuși Dumnezeu și de aceea creația culturală românească, a poporului, dar și a personalităților creatoare de valori spirituale autentice și perene nu poate fi despărțită de dreapta credinţă ortodoxă.

Îndreptarea legii, 1652, Biblioteca Academiei Române
(http://cimec.ro/carte/cartev/s17_0023.htm)

Mihail Sadoveanu a creat o frumoasă legendă în care Dumnezeu, însoțit, ca totdeauna, de Sfântul Petru, după ce a străbătut pământul românesc, și S-a bucurat de primirea făcută pretutindeni de locuitorii lui, vrând sa le facă un dar a cerut părerea însoțitorului sau, care i-a spus: „Doamne, fă ca oamenii aceştia să-şi poată vedea sufletul!” Şi atunci Dumnezeu a făcut să se nască Mihai Eminescu. Noi am continua și am spune că Dumnezeu a dăruit românilor și pe celelalte personalități exemplare ale culturii românești: Sfântul Voievod Neagoe Basarab, Dimitrie Cantemir, Brâncuși și Lucian Blaga. Pentru că ce altceva este marea cultură autentică întemeiată pe iubire și înțelepciune decât o privire asupra sufletului omenesc, o mărturisire despre sufletul nemuritor și prin aceasta o mărturisire a credinței ortodoxe.

Constantin Noica, dorind să arate ce este etern și istoric în cultura noastră, alege trei momente culturale de culme reprezentate de tot atâtea personalități de excepţie: primul este secolul al XVI-lea, marcat de opera culturală a Sfântului Voievod Neagoe Basarab; al doilea este al secolului al XVIII-lea, în care personalitatea exemplară a culturii române este Dimitrie Cantemir și al treilea, cel

contemporan nouă, marcat de opera și personalitatea filosofului Lucian Blaga. Conştiinţa Sfântului Voievod Neagoe Basarab, afirmă Constantin Noica, este dominată de absolut, unde precumpăneşte eternul. Spunem noi că este conştiinţa unui om orientată spre Dumnezeu şi dominată de eternitatea adevărurilor de credinţă ortodoxe. „E în jurul lui Neagoe Basarab şi chiar în inima lui o atmosferă de refuz al lumii care nu pare compatibil cu domnia pământească. Şi totuşi Neagoe este un domn: iată de la început contrastul dintre etern şi istoric ... Mai mult încă, Neagoe este însufleţit de cultură”[1].

Creator al unei teologii politice unice prin intensitatea si expresivitatea afirmării si trăirii necesității apelului la rugăciune și ajutor ceresc pentru fapta pământească - și asta in zorii epocii moderne când Cosimo de Medici lansa celebra lozinca premachiaveliana „Nu cu rugăciuni de tatăl nostru se țin în mână statele”, Neagoe Basarab răspunde, astăzi, nevoilor unei lumi care și-a pierdut și calea spre acest ajutor si credința în realitatea lui. Martin Heidegger a lăsat cuvintele testamentare, izvorâte din spaima pentru viitorul ce-l vedea așternut omenirii contemporane de Cavalerii Apocalipsului ajunși la cârma ei, spaimă cu care s-a dus in mormânt: *„Numai un Dumnezeu ne mai poate salva”*. Dar alungarea lui Dumnezeu din însăși constituțiile unei Europe care vrea să rămână asemenea lui Adam cel de lut mai înainte de a-i sufla Dumnezeu Duhul Său, echivalează cu o auto condamnare la moarte. Nici un document al Uniunii Europene sau angajament față de acest organism supranaţional ateu nu ne obligă pe noi să le acceptăm şi să renunţăm la dreapta credinţă ortodoxă a poporului român, la Dumnezeu, singurul care ne poate salva și garanta existența statală liberă a poporului român. Nimic nu ne obligă să acceptăm şi să ne conformăm nici deciziilor aberante ale propriilor guvernanţi atei care vor să restrângă până la eliminare libertatea cultului ortodox sau vor să ne „învețe” cum să ne rugăm în Sfânta Biserică, cum să ne împărtăşim cu Sfântul Trup şi Sânge al Mântuitorului şi cum să ne închinăm la sfintele icoane şi la sfintele moaşte invocând ca pretext propria lor ignoranţă şi rea credinţă.

Avem exemplul viu și peren al Sfântului Voievod Neagoe Basarab, care într-o epocă de mare primejdie pentru ființa și libertatea poporului, în opera sa culturală și de conducere a statului L-a mărturisit pe Dumnezeu și s-a raportat la El. Sfântul Voievod Neagoe Basarab a fost Domn al Ţării Româneşti între anii 1512 - 1521. În timpul domniei sale, viaţa spirituală şi duhovnicească ortodoxă a cunoscut o perioadă de strălucită înflorire. Ctitor, printre altele, al sfintei Mânăstiri Curtea de Argeş, a rămas în istorie ca *„Domn al culturii, spiritualității și Prinț al Păcii*”. Pentru faptele sale sfinte, Biserica Ortodoxă Română l-a proslăvit ca sfânt la 8 iulie 2008. Prăzmuirea lui se face pe data de 26 septembrie.

După ce a ajuns pe tronul Ţării Româneşti, la 23 ianuarie 1512, Neagoe Basarab a încurajat dezvoltarea comerţului şi a meşteşugurilor, iar pe plan diplomatic a încercat să menţină relaţii de prietenie cu Ungaria. A încercat să stabilească relații diplomatice cu Veneția și Roma și chiar să medieze conflictul dintre creştinii ortodocşi şi catolici. În timpul domniei sale a fost construită Mânăstirea Curtea de Argeş, perlă a dreptei credinţe ortodoxe şi a arhitecturii religioase de la noi. În jurul Mânăstirii s-a țesut legenda Meşterului Manole. Sfântul Voievod este ctitorul și al altor biserici și mânăstiri și a făcut donații generoase mănăstirilor ortodoxe din Țara Românească și din toate țările din Balcani.

Neagoe Basarab este autorul uneia dintre cele mai vechi capodopere ale literaturii vechi: *„Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul sau Teodosie*”. Se pare că lucrarea a fost scrisă mai întâi în slavonă, apoi tradusă în româneşte, iar mai târziu şi în greceşte. Cea mai veche copie în limba română, atestată, datează din 1654. Mitropolitul Antonie Plămădeala consideră că: „Prin Mânăstirea Curtea de Argeş si prin Învățăturile către fiul sau Teodosie, Neagoe Voievod Basarab, şi-a câştigat un loc veşnic viu în istoria, cultura, civilizaţia şi conştiinţa românilor. Domn al culturii româneşti îndeosebi, a realizat în Învăţături, ca şi în Catedrală, o sinteză românească originală, între umanism şi gândirea religioasă a vremii, sinteză care a surprins şi a concretizat, în forme scrise şi zidite, trăsăturile esenţiale şi fundamentale ale sufletului românesc, iubitor de frumos si de bine, realist şi echilibrat”[2].

V. Opera Sfântului Voievod Neagoe Basarab

Tot ce a creat Sfântul Voievod este la nivel de capodoperă[3]. Mănăstirea Curtea de Argeş, devenită

celebră prin asocierea cu mitul creației reprezentat de celebra legendă a Meșterului Manole, necropolă domnească și mai apoi regală, este ctitorie a Sfântului Voievod Neagoe Basarab, domn al Țării Românești. Toți specialiștii afirmă că Mânăstirea și tot ansamblul arhitectural constituie o capodoperă a artei medievale ortodoxe și cea mai valoroasă realizare a arhitecturii bisericești din țara noastră. Orașul Curtea de Argeș are o istorie îndelungată, strâns legată de începuturile organizării statale a Țării Românești. Vechile legende arată că așezarea a fost întemeiată în anul 1290, de către Negru Vodă, după ce a coborât din munții Făgăraș. Documente ulterioare arată că aici s-a aflat curtea lui Basarab I Întemeietorul, apoi orașul a fost distrus, în anul 1330, după atacul maghiar – expediția regelui Carol-Robert de Anjou, încheiată cu înfrângerea de la Posada. Curtea voievodală a fost mutată, apoi, temporar, la Câmpulung-Muscel, revenind aici în perioada domniei lui Nicolae Alexandru (1352 – 1364), fiul și succesorul lui Basarab I.

În anul 1359 acesta a înființat, la Curtea de Argeș, Mitropolia Ungro-Vlahiei, în această perioadă fiind ridicată Biserica Sfântul Nicolae (Biserica Domnească), prima necropolă a domnitorilor români dintre Carpați și Dunăre, dar și Biserica Sân-Nicoară, sau Biserica Sfântul Nicolae cel Mic, despre care se spune că a fost ctitorită de mama voievodului, Doamna Margareta. În timpul domniei lui Mircea cel Bătrân, Curtea Domnească este mutată la Târgoviște, fapt atestat într-un act al fiului și asociatului său la domnie, Mihail I, datat 1417-1418, însă chiar și după acest moment, Curtea de Argeș a rămas un important centru religios și cultural.

În anul 1512, Neagoe Basarab urcă pe tronul Țării Românești, iar după trei ani, în 1515, decide începerea lucrărilor la Mânăstirea Curtea de Argeș. Sfântul Voievod a dorit să facă un cadou Preasfintei de Dumnezeu Născătoare Pururea Fecioarei Maria, dar și mamei sale, așa cum se poate citi în pisania Mânăstirii. A ales darul cel mai potrivit, corespunzător credinței sale puternice în Dumnezeu și în Preasfânta Fecioară Maria. Este totodată un dar și pentru tot spațiul ortodox. Măreția și importanța acestei creații monumentale trebuie gândită și apreciată în contextul epocii. Imperiul Bizantin căzuse și toată creștinătatea suferea enorm. Sfântul Voievod Neagoe Basarab a dorit să exprime prin această monumentală construcție că spiritualitatea și credința ortodoxă nu au dispărut, ci sunt prezente și în acea epocă de prigoană și asuprire politică a statelor creștine. Este ceea ce Nicolae Iorga numea „Bizanț după Bizanț”. De menționat că în aceeași perioada la Roma se construia Catedrala San Pietro.

Ofensiva otomană a lui Soliman Magnificul în sud-estul Europei este în plină desfășurare. Un stat creștin, Ungaria, a fost cucerit și transformat în pașalâc turcesc, iar ocupanții și-au impus acolo obiceiurile și stilul de viață. Sfântul Voievod Neagoe Basarab a mutat lupta antiotomană de pe câmpul de bătălie în planul credinței. Mânăstirea Curtea de Argeș este și expresia rezistenței față de expansiunea turcilor. Ctitorul Mânăstirii a dorit să afirme că poporul român rămâne aici neclintit prin credința ortodoxă statornică și durabilă. Despre acest moment, Nicolae Iorga arăta în „Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor” apărută la Tipografia „Neamul Românesc”, la Vălenii de Munte, în 1908, că „Toate silințele și toată bogăția însă și le cheltui Neagoe pentru a da Argeșului, de unde plecase Mitropolitul pentru a se așeza la Târgoviște lângă Domn (care totuși stătea uneori și la Argeș, aproape de sprijinitorii săi ardeleni), cea mai frumoasă din mănăstirile aflătoare pe pământul românesc”.

Biserica Mănăstirii a fost edificată chiar pe locul vechii mitropolii ridicată aici în anul 1359, iar lucrările au fost încheiate în anul 1517. Este impresionant faptul că Biserica a fost ridicată într-un timp foarte scurt, de numai cinci ani. Efortul pentru construcția ei poate fi explicat numai prin credința vie și puternică a Domnitorului comanditar și a meșterilor constructori. Biserica Mânăstirii este materializarea gândirii arhitecturale a Sfântului Voievod care a conceput și coordonat lucrările de construcție. Piatra necesară construcției a fost transportată cu căruțele de la aproximativ 95 de km. distanță din carierele de la Albeștii de Muscel, iar marmura a fost adusă cu șlepurile pe Dunăre din Turcia și de acolo transportată în care până la Curtea de Argeș.

Sfințirea acestui impresionant lăcaș a avut loc la 15 august 1517, chiar de Adormirea Maicii Domnului, care a dat hramul sfântului edificiu. La slujbă au fost prezenți domnul Neagoe Basarab, familia sa, curtenii și boierii țării, precum și Teolipt

– Patriarhul Constantinopolului – însoţit de un sobor alcătuit din toţi arhimandriţii şi egumenii mănăstirilor din Muntele Athos şi tot „clerosul” din Ţara Românească, în frunte cu Mitropolitul Macarie. Mărturiile vremii arată că participarea Patriarhului de Constantinopol, alături de mitropolitul ţării, la sfinţirea Mânăstirii Curtea de Argeş, a fost un prilej şi un mod de afirmare a unităţii Ortodoxiei, cum nu se mai văzuse până atunci. A doua zi după sfinţire, domnul Neagoe Basarab însuși a așezat la locurile lor icoanele scumpe pe care le-a dăruit bisericii, apoi Patriarhul a oficiat slujba cea mare a liturghiei de după târnosire. Primul egumen al mănăstirii a fost Iosif. Însă, abia în anul 1526 aveau să se încheie lucrările la pictura interioară bisericii, cu contribuția importantă a zugravului Dobromir.

În anul 1611, principele Ardealului, Gabriel Bathory, cu oastea lui, au jefuit din biserică şi din morminte tot ce era preţios, luând şi acoperișul de plumb și cositor al bisericii, lăsând-o astfel expusă la intemperii. Apoi, domnitorul Matei Basarab (1632-1654) a refăcut biserica şi a înzestrat-o, iar mai târziu domnitorul Șerban Cantacuzino (1678-1688), care îl numește pe Neagoe Basarab „strămoșul domniei mele”, a realizat de asemenea lucrări de restaurare a Mânăstirii. Au urmat războaiele dintre ruşi şi turci din perioadele 1769-1774 şi 1787-1791, care au adus Mănăstirii Curtea de Argeş alte jefuiri şi stricăciuni. În anul 1793, Mânăstirea Curtea de Argeş a dobândit statutul de reşedinţă episcopală, aici luând fiinţă Episcopia Argeşului.

Personalitatea complexă a Sfântului Voievod Neagoe Basarab a creat două monumente de o valoare excepţională: unul în domeniul arhitecturii – măreața Biserică Episcopală de la Curtea de Argeș, iar altul în domeniul literaturii: ***Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie***, una dintre cele mai vechi capodopere ale literaturii române vechi, scrisă în slavonă. Prin condeiul său, Sfântul Voievod, în „învățăturile” sale către fiul său, aşterne pe hârtie nu numai principii de guvernare politică a statului, principii morale de educare a tineretului, ci și principii de guvernare a sufletului, care oferă celor ce le vor urma moştenirea adevăratelor valori, cele spirituale.

Neagoe Basarab și-a petrecut tinerețea în anturajul patriarhului Nifon și la Mânăstirea Bistrița, ctitorie a strămoșilor săi Craiovești și acumulase o masivă cultură teologică. De asemenea, în tinereţea sa fusese copist, ceea ce presupune o bună cunoaştere a limbii slavone. În acea vreme, cultura avea un pronunţat caracter religios, a fi cult însemnând, în primul rând, a cunoaşte cărţile fundamentale ale Bisericii, ca și unele lucrări aprocrife sau scrieri populare. O asemenea cultură posedă şi autorul Învăţăturilor, care foloseşte în opera sa literatura patristică cu deosebire lucrările Sfântului Ioan Gură de Aur, Grigorie Teologul, Efrem Sirul, scrierile Patriarhului Eftimie al Târnovei, ca şi unele cărţi populare de mare circulaţie ca *Alexandria* şi *Varlaam şi Ioasaf*. Acestea au circulat în manuscris și erau cunoscute de oamenii de cultură ai secolului al XVI-lea. „Și această să nu le gândești că le grăiesc eu din capul meu, ci toate le-am aflat în Sfintele Scripturi și ţi le grăiesc ca să-ţi fie de certare și de învățătură și de toată trezvia și chibzuiala și bucuria ce va să fie. Deci să nu pară cuiva rău sau să aibă vreo împuternicie spre noi pentru aceste cuvinte, că pentru folosul sufletelor voastre ne-am nevoit, din adâncul inimii, și v-am adus aminte”. Toate calităţile specifice unei vieţi creştine virtuoase, etice, exprimate atât de concis şi convingător de domnitorul român, erau, fără îndoială, apreciate de lumea ortodoxă a timpului. Cu atât mai mult cu cât în epocă circula şi tratatul lui Nicolo Machiavelli, „Principele”, care oferea un sinistru tablou al cinismului politic militar, dar și „Orologiul Principilor”, opera spaniolului Antonio De Guevara, care, asemenea învăţăturilor lui Neagoe Basara, era o expresie a moralei creştine „în practica diplomatică”, ambele reținând „filonul istoric al lui Marc Aureliu”, cum spune prof. dr. Ion Dumitriu-Snagov. Una dintre ideile de bază ale voievodului este aceea a monarhiei de drept divin. „Că nu te-au ales, nici te-au unsu oamenii spre domnie, ci Dumnezeu te-au ales și te-au unsu și a aceluia plăcere să faci”[4].

Învăţăturile conţin numeroase sfaturi despre modul cum trebuia condusă ţara, despre relaţiile domnului cu boierii: numirea dregătorilor, administrarea justiției, primirea solilor străini, purtarea războiului, etc., toate aceste sfaturi alcătuind un **adevărat manual de guvernare** a statului şi considerate **prima lecţie de diplomaţie medievală românească.**

„O, fătul mieu Theodosie și voi alţi domni și fraţi toţi! Din cât am putut cunoaște cu firea și a pricepe de rândul solilor, cum să vor cinsti când vor veni să

fie la sfat şi vor fi oameni mari şi de la domni creştini, carii cred în Domnul nostru Iisus Hristos şi preacuratei lui maici, aceştea soli carii vin la voi, unui vin ca să facă jurământu şi legătură, iar alţii vin ca să facă pace, alţii să vorovească niscare lucruri de treabă, iar unii vin pentru dragostea şi pentru prietenia. Iar aorea vin alţii cu cuvinte aspre şi de vrajbă, cum le iaste învăţătura şi porunca de la domnii şi stăpânii lor. Că la domni mulți soli de în multe părți vin, și cu multe feliuri de sol. Iar voi să nu cinstiți numai pre cei ce vă vor aduce veşti bune, ci să cinstiți și pre cei ce vă vor aduce veşti rele, că aşa să cade. Și să fie toți cinstiți de voi într-un chip și dăruiți. Că cu acea puţinea cinste ce le veți face, iar ei mult vor lăuda numele vostru şi-l vor înălța"[5].

„A face dreptate săracului" este un leitmotiv al învăţăturilor, o constantă aducere aminte a primei îndatoriri a celui care are puterea politică. Aşadar, nu dobândirea puterii, nici amplificarea ei, ci exercitarea dreptății evanghelice este scopul guvernării. *„Iată că suntem datori, noi cei puternici, să ajutăm celor slabi să-i îndreptăm şi să nu facem atâta în voia noastră, cât în voia vecinului şi săracului şi a neputernicului, că aşa zice marele Pavel". „Și de va fi mai harnicu unul din cei săraci decât unul den feciorii de boiari sau decât o rudă de ale voastre, voi să nu dați acelora cinstea şi boerila, în făţărnicie; ce să o dați aceluia mai sărac deaca iaste vrédnic şi harnic și-şi va păzi dregătoria cu cinste".* Domnul îşi povăţuieşte urmaşii: *„Să nu iubiți vremile de răzmeriță şi să săriți la fapte de trufie"*, adică să păstreze pacea cu popoarele din jur. Această dorinţă de pace se reflectă în întreaga politică a domnului Ţării Româneşti, în timpul domniei căruia ţara a avut pace. Domnul este sfătuit să judece drept, pe fiecare după fapta sa şi să asculte şi pe nevoiaşi, judecata dreaptă contribuind și ea la menținerea unui renume bun în lume. Aceste sfaturi îşi găsesc confirmarea în practica judecătorească a lui Neagoe Basarab, ceea ce dovedește că amintirea lăsată de el posterității a fost aceea a unui domn drept[6]. Cât de actuale sunt şi astăzi aceste sfaturi şi învăţături pentru noi dar mai ales pentru guvernanţi. Dar cine să ia seama la ele?

Aceste gândiri filosofice şi învăţături înţelepte, care exprimă tulburătoare reflecţii politice şi morale, au făcut pe istoricul Bogdan Petriceicu Haşdeu să-l numească pe Neagoe Basarab **„*Marc Aureliu al Țării Româneşti*"**, principe, artist şi filosof. Monumentala lucrare a **„*domnului cu apucături împărătești*"**, cum îl numea Nicolae Iorga pe voievodul Neagoe Basarab, alături de alte argumente precum milostenia, darul ctitoririi de mănăstiri și cel de binefăcător al întregii Ortodoxii, a stat și ea la baza canonizării Voievodului de către Biserica Ortodoxă Română.

VI Matei Basarab și opera sa

Matei Basarab a fost Domn al Ţării Româneşti între anii 1632-1654. Elogiat de Papa Inocențiu al X-lea pentru minunata sa bunătate sufletească, respectat de turci ca al doilea Mihai Vodă, considerat de Nicolae Iorga că adevărat „păstor și domn părinte", caracterizat de istoricul C.C. Giurăscu drept un domn cu remarcabile însușiri („viteaz ostaș, ctitor desăvârșit și diplomat încercat, tipul reprezentativ al domnului de țară"), Matei Basarab, cel mai de seamă ctitor bisericesc al neamului românesc, și-a văzut domnia caracterizată astfel de cronica vremii: *„Țara iubea pe Domn și Domnul pe Țară"*.

În perioada domniei lui Matei Basarab cultura românească a cunoscut o perioadă de înflorire, domnitorul fiind un fervent sprijinitor al acesteia. În cei 22 de ani de domnie, Matei Basarab s-a dovedit un bun gospodar și administrator al avuțiilor țării, instaurând o epocă de prosperitate și de pace. Epoca lui Matei Basarab a fost una de înflorire culturală și de închegare a unei şcoli artistice, fără de care „şcoala brâncovenească" nu ar fi fost posibilă. A fost un adevărat protector al culturii, dar și un puternic sprijin al ortodoxiei, acţionând energic pentru păstrarea nealterată a tradiției ortodoxe. Matei Basarab a fost unul dintre cei mai mari ctitori ortodocși români. A ridicat din temelie 46 de biserici, la care se adaugă refacerea multor altora, atât în țară, cât și la Muntele Athos, precum și pe teritoriul actualei Bulgarii, la Vidin şi la Şistov. Dacă Ştefan cel Mare şi Sfânt a zidit 45 de biserici şi mănăstiri, Matei Basarab a zidit 46, atestate documentar, fiind astfel cel mai de seamă ctitor bisericesc al neamului românesc, aşa cum îl califică marele istoric C.C.Giurescu[7].

Cea mai cunoscută dintre ctitoriile lui Matei Basarab este Mânăstirea Arnota, ridicată între anii 1633-1636, pe locul unui sfânt lăcaş mai vechi.

Biserica mănăstirii a fost pictată de Stroe din Târgoviște. Pe lângă temele religioase tradiționale sunt de remarcat portretele votive ale ctitorilor (Matei Basarab și Doamna Elina), din pronaos, precum și o remarcabilă decorație florală în locurile libere dintre medalioane. Portretul lui Matei Basarab, înfățișat bătrân, cu părul alb, este considerat unul dintre cele mai frumoase portrete de voievozi români care s-au păstrat până în zilele noastre[8]. Tot la Mănăstirea Arnota se află și mormântul lui Matei Basarab, precum și cel al Doamnei Elina, soția voievodului. O altă ctitorie monumentală a lui Matei Basarab este Mânăstirea Căldărușani, construită între anii 1637-1638. Mănăstirea este situată în apropierea Bucureștiului, într-o poziție pitorească, fiind înconjurată din trei părți de lacuri. Matei Basarab a fost un sprijinitor al vieții spirituale a românilor, atât a celei religioase cât și a celei culturale. Împreună cu cumnatul său, marele logofăt Udriște Năsturel, a înființat două tipografii, una la Mânăstirea Govora și cealaltă la Târgoviște.

La Târgovişte, prin strângerea mai multor oameni de cultură în jurul lui Udrişte Năsturel, s-a creat un mediu cultural elevat, care a contribuit la dezvoltarea învăţământului, a tipăriturilor, a arhitecturii şi picturii. Comunitatea eruditilor cărturari, educaţi în spirit umanist, determină fondarea unei şcoli de profil superior, cu limbile de predare greaca şi latina, dar şi înfiinţarea unei noi tipografii, pentru editarea de lucrări în limba română. Noul colegiu, *Schola graeca et latina*, activ între 1646 şi 1652, era organizat după modelul institutelor similare din Occident. El funcţiona alături de şcoala de slavonă, activă deja la Târgovişte, cu dascăli specializaţi în gramatică şi lexicografie slavo-română. În tipografia adusă la mănăstirea Dealu a fost tipărită, în 1644, „Evanghelia învăţătoare", urmată de multe alte cărţi, între care „Răspuns împotriva catehismului calvinesc" (1645), lucrare teologică originală, şi „Îndreptarea legii" (1652), importantă operă juridică a vremii-unul dintre primele coduri de legi din Europa redactate într-o limbă naţională.

Prima carte tipărită la Târgoviște a fost un *Trebnic*, în 1636, iar la Govora, Pravila Mică din 1640. Udriște Năsturel a tradus din latină în slavonă opera ascetică medievală *De imitaţio Christi* a lui Thomas de Kempis, tipărită la Mânăstirea Dealu în 1647. De remarcat că în prefața adresată mitropolitului Varlaam al Moldovei se arată, printre altele, înrudirea dintre limbile latină și română. În timpul domniei lui Matei Basarab a fost introdusă limba română în slujbele religioase, căci, după cum spunea voievodul: *„Am văzut că în întreaga mea ţară este foame, este sete, nu însă de pâine și apă, ci din pricina împuţinării sfintelor cărţi"*[9]. Tot în timpul lui Matei Basarab s-a dezvoltat o cultură fertilă a artelor ce a fost fundamentală pentru apariția ulterioară a faimosului stil brâncovenesc. Matei Basarab, împreună cu Vasile Lupu în Moldova au fost și cei mai importanți autori de coduri de legi din perioada Evului Mediu din Țara Românească și respectiv Moldova.

Pravila de la Govora sau *Pravila bisericească* este cea mai veche culegere de legi atât bisericești, cât și laice din Țara Românească. Este tipărită din porunca voievodului Matei Basarab la tipografia de la Mânăstirea Govora în anul 1640 în șapte săptămâni, de tipografii Meletie Macedoneanul și Ștefan de Ohrida. Acest document este o traducere a călugărului erudit de la Mânăstirea Bistrița, Mihail Moxa, a unui text slav, care redă un *nomocanon bizantin, o* culegere de norme juridice, are 164 de file și este *prima lucrare tipărită în limba română. Pravila* are un caracter preponderent bisericesc, dar cuprinde și elemente de drept laic. S-a tipărit în două ediţiuni: una pentru Țara Românească, având prefața semnată de mitropolitul Teofil și alta pentru Ardeal, având prefaţa semnată de mitropolitul Ghenadie al Ardealului. Pravila de la Govora, denumită și *Mica Pravilă*, este totodată o culegere de tradiţii şi credinţe populare referitoare la ceremonialul existenţial. Credinţele populare și pravila bisericească denotă convergenţe și divergenţe în modul în care sunt îndeplinite ritualurile existenţiale: botezul, căsătoria și funeraliile.

Al doilea document important redactat și tipărit la porunca și sub coordonarea voievodului Matei Basarab este **Îndreptarea legii sau Pravila cea Mare**, tipărită în 1652 la Târgoviște. Reprezintă traducerea unor legiuiri grecești (manualul lui Malaxos, tradus din greacă de Daniil Panoneanul), conţinând însă și numeroase texte extrase din Pravila lui Vasile Lupu. Este socotită a fi și un îndreptar de credință, datorită conţinutului ei dogmatic și cultic, fiind un mijloc de apărare a

ortodoxiei împotriva influenţelor catolice și calvine. Pravila a devenit corpusul oficial de legi al Bisericii române de Răsărit, fiind aplicată în viaţa socială a vremii. În esență, cuprinde reglementarea drepturilor şi obligaţiilor clerului de mir, ale călugărilor, a problemelor referitoare la familie, căsătorie, la judecata bisericească, a chestiunilor teologice şi liturgice dar şi a cutumelor juridice specifice timpului istoric în care a apărut[10].

VII "Îndreptarea legii", unul dintre primele coduri de legi

În opinia noastră, Pravila cea Mare este primul cod de legi, bisericeşti şi laice, din Europa, într-o limbă naţională. Îndreptarea Legii este alcătuită din două părţi distincte, după cum arată chiar titlul ei: prima, "Îndreptarea Legii cu Dumnezeu carea are toată judecata arhierească şi împărătească de toate vinile preoţeşti şi mireneşti", şi a doua "Pravila Sfinţilor Apostoli a ceale 7 săboare şi toate cele nameastnice. Lângă acestea şi ale sfinţilor dascăli ai lumii: Vasili Velichi, Timothei, Nichita. Theologia dumnzeeştilor bogoslovi". Este socotită a fi şi un îndreptar de credinţă, datorită conţinutului ei dogmatic şi cultic, fiind un mijloc de apărare a ortodoxiei împotriva influenţelor calvine şi catolice. Lucrarea tratează drepturilor şi obligaţiilor clerului de mir, ale călugărilor, problemelor referitoare la familie, căsătorie, judecată bisericească, a chestiunilor teologice, liturgice, obiceiurile de drept.

Din titlul oficial al Pravilei, rezultă că Domnitorul a intenţionat să o aplice în practică, să determine o evoluţie a relaţiilor juridice în sensul prevederilor acestui document. Așa cum arată Pravila, îndreptarea legii cu Dumnezeu care are toată judecata arhierească şi împărătească de toate vinele preoțești şi mirenești, își propune să reglementeze relațiile sociale specifice clerului și societății civile. În sfera relaţiilor sociale civile sunt reglementate cele privind proprietatea și folosirea pământului. Semnificativ în acest sens sunt dispozițiile prin care ţăranii sunt legaţi de pământ, dreptul boierilor de a-i urmării pe ţărani şi de a-i readuce pe moşii, interdicţia de a se primi ţărani fugari pe domeniile feudale, precum și obligația de a-i preda adevăraților stăpâni. Mai multe texte se referă la paza bunurilor agricole și la pedepsele aplicate celor care sustrăgeau sau distrugeau asemenea bunuri. Existau reglementări în domeniul contractelor și al obligaţiilor civile, precum și în domeniul succesiunilor.

În partea a doua sunt reglementate, pe larg, instituţii de drept civil, penal și procesual. Există dispoziţii care se referă la dobândirea proprietăţii asupra bunurilor imobile. Instituţia uzucapiunii nu era cunoscută și, prin urmare, acțiunea în revendicare a unui bun putea fi formulată oricând. Obrazele, adică persoanele puteau fi oameni liberi sau robi. Oamenii liberi erau împărţiţi în boieri, ţărani și săraci. Boierii împreună cu dregătorii, care exercitau funcţii în stat era consideraţi ca fiind oameni domnești, iar ceilalţi aveau statutul de rudă aleasă, de nobili. Majoratul era fixat la 18 ani, dar răspunderea juridică începea cu vârsta de 18 ani. Existau reglementări privind dreptul familiei. Pravila lui Matei Basarab, însuşindu-şi dispoziţiile cuprinse în canonul 53 al celui de al șaselea sinod ecumenic al bisericii creştine desfăşurat în 691-692, care statua că rudenia rezultată din botez este mai mare decât rudenia de sânge, a prevăzut în cazul rudeniei spirituale aceleaşi impedimente ca şi în cazul rudeniei de sânge, oprind căsătoria până la gradul al șaptelea inclusiv, interzicând și căsătoria între finii aceluiași naș. Căsătoria era precedată de logodnă, care producea anumite efecte juridice. Căsătoria și desfacerea căsătoriei se putea face numai de către preoţi, în biserică, pe principiul simetriei de drept. Dispoziţiile penale erau formulate pe baza unor principii moderne, specifice epocii inspirate din lucrarea lui Prosper Farinaccius, romanist italian. Această sursă a folosit-o şi Vasile Lupu în Pravila sa, aşa cu arată profesorul S.G.Longinescu[11]. Infracţiunile erau numite vini sau greșeli. Ele erau clasificate în vini mari și în vini mici. În clasificarea faptelor, se avea în vedere gradul de vinovăție, intenţie sau culpă, locul și timpul comiterii lor, precum și caracterul acestora, flagrant sau nu. Este remarcabil pentru acea perioadă istorică că se operează cu noţiuni care în dreptul penal modern sunt: concursul de infracţiuni, tentativa, complicitatea, recidiva.

În Pravilă erau prevăzute și mijloace de probă: jurământul, înscrisurile, martorii, cercetarea la faţa locului. Sunt enumerate fapte sau stări care înlătura răspunderea penală: minoritatea, nebunia, legitima apărare, ordinal superiorului. Totodată sunt enumerate cauze care micșorează răspunderea penală: ignoranța, pasiunea, pasiunea, mânia, somnambulismul, greșeala fără înşelăciune. În

raport cu aceste criterii pedepsele prevăzute în Pravilă erau specifice epocii feudale: decapitarea, spânzurătoarea, tragerea în țeapă, arderea pe rug, mutilarea, sau pedepse privative de libertate: ocna, temnița, surghiunul la mânăstire. Existau reglementate pedepse care aveau ca scop expunerea celui vinovat oprobiului bisericii sau al societății: afurisenia, oprirea de la biserică, dar şi amenzile. Instanţele judecătoreşti erau bisericeşti sau laice şi judecătorul avea o marjă largă de apreciere. Activitatea de judecată era marcată de coexistenţa atribuțiilor administrative cu cele judecătorești ale autorităților statului, neexistând separația puterilor în stat şi nici specializarea instanţelor. În partea finală a Pravilei sunt expuse aspecte de ordin cultural medicină, gramatică, filosofie, alături de aspecte canonice ale cultului ortodox și bisericii. De aici rezultă caracterul interdisciplinar al acestui monumental izvor al vechiului drept românesc dar și de cultură și civilizație românească[12].

Unele concluzii

Putem afirma că alături de izvoarele dreptului laic, dreptul canonic, a constituit o bază importantă a actualului sistem de drept român, iar aceste izvoare legislative, laice și bisericești ale vechiului drept românesc constituie una din cele mai importante surse de cultură juridică română și dau mărturie de gradul înalt al civilizației noastre și în această epocă istorică. Este regretabil că în prezent preocupările ştiinţifice pentru dezvoltarea disciplinei istoriei dreptului românesc au scăzut în mod considerabil. La facultăţile de drept, de mai mult timp, nu mai este inclusă în programă disciplina „Istoria generală a dreptului", iar timpul alocat pentru predarea „Istoriei statului şi dreptului românesc" s-a redus în mod considerabil, această din urmă disciplină având un caracter auxiliar în planul de învăţământ. La fel de regretabil este şi lipsa unor programe ştiinţifice de anvergură privind cercetarea şi înţelegerea instituţiilor dreptului românesc de-a lungul evoluţiei lor istorice.

Există tendinţa de a reduce dreptul numai la dimensiunea normativă actuală în contextul unei preocupări mult prea accentuate pentru fenomenul globalizării juridice şi chiar subordonării sistemului juridic românesc, altor sisteme, cum este cel al Uniunii Europene. Dorim să amintim că nu numai individualitatea dar chiar fiinţa statului şi dreptului unui popor, chiar esenţa existenţială a naţiunii au legitimitate numai dacă există fundamente istorice solide care să justifice prezentul şi să permită deschiderea spre viitor în direcţia nu a unei simple integrări în alte realităţi sau sisteme sociale, juridice ori politice, ci prin păstrarea, afirmarea individualităţii ca sistem statal şi juridic independent şi coerent.

Note:

[1]Constantin Noica, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, București, 2014, p.13.

[2]Citat în *Istoria Arhiepiscopiei Argeşului şi Muscelului*, Curtea de Argeş, 2012, p. 175.

[3]Pentru dezvoltări, a se vedea și Marius Andreescu, *Creștinism și democrație*, în *Constituție în viața socială. Viața, libertatea, credința, familia, neamul*, Editura Agaton, 2021, Făgăraş, pp. 317-326.

[4]Ion Dumitru Snagov, *Monumenta Romaniae Vaticana*, Bucureşti, 1996, 62-63.

[5]*Ibidem*, p. 69.

[6]Pentru dezvoltări privind citatele prezentate, a se vedea Neagoe Basarab, *Învățături către Fiul său Teodosie*, Editura Arhiepiscopiei Curtea de Argeş, 2009, pp 27-81.

[7]Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Editura Albatros, București, 1972.

[8]Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1981, Vol. II, p. 217

[9]Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor,* Tipografia „Neamul Românesc", Vălenii de Munte, 1908, p.148.

[10]Pentru dezvoltări, a se vedea Gheorghe Cronţ, *Îndreptarea Legii din 1652*, în „Studii", revistă de istorie, tom. XIII, 1960, nr. 1, pp. 57–82 şi Iorgu Ivan, *Pravila mare de-a lungul vremii*, în „Studii Teologice", nr. 9-10/1952, pp. 580–609.

[11]S.G.Longinescu, *Pravila lui Vasile Lupu şi Prosper Farinaccius*, *romanist italian,* Atelierele Grafice SOCEC, Bucureşti, 1909.

[12]Pentru dezvoltări a se vedea, Liviu Stan, *Importanța canonică și juridică a Pravilei de la Târgoviște*, în „Studii teologice", nr. 9-10/1952.

Despre donația Paraschivei Nicolau și începuturile bibliotecii orășenești de la Pitești

dr. Aurel RADU
inspector superior în cadrul Serviciului Județean Argeș al Arhivelor Naționale

Inițiativa înființării unei biblioteci publice orășenești a fost una eminamente particulară, chiar individuală, în care municipalitatea a jucat un rol mai degrabă periferic, chiar retrograd. Anul 1869 reprezintă un reper important în acest sens, întrucât Paraschiva, soția văduvă a lui Ştefu Nicolau, femeie instruită la școala grecească, lasă prin testament municipalității piteștene o sumă însemnată – 200 de galbeni austrieci (echivalată la 2.350 lei noi, în 1873), pentru cumpărarea de cărți în vederea înființării primei biblioteci publice a orașului.

În testament, aceasta a lăsat scris:

„Vor fi datori moștenitorii mei să dea două sute de galbeni austrieci pentru înființarea unei biblioteci în acest oraș, publică, pentru instruirea poporului, și care doresc să poarte numele soțului meu pentru memoria în eternitate”[1].

Paraschiva Ştefu Nicolau se stinge la scurt timp după întocmirea testamentului, la 4 martie 1869, în vârstă de 55 ani[2]. În anul următor, moștenitorii au depus banii în contul Primăriei Pitești, însă municipalitatea nu s-a grăbit să pună în aplicare prevederile testamentare. În bugetul anului 1873 a fost alocată suma de 2.350 lei pentru înființarea bibliotecii publice, conform legatului, însă banii au fost folosiți pentru acoperirea altor cheltuieli administrative[3].

După numeroase presiuni și reclamații ale moștenitorilor, municipalitatea se urnește cu greu și abia în 1878, grație primarului Nicolae Coculescu se alocă suma necesară pentru cumpărarea primelor cărți. Directorii școlilor din oraș au fost rugați să facă liste cu cărțile care trebuiau să fie cumpărate pentru a sta la baza înființării Bibliotecii publice Ştefu Nicolau. După realizarea mai multor licitații, cu anulări și reveniri, de abia în vara anului 1881 avem dovada primirii tuturor cărților (237 volume), conform contractului. Cele mai multe cărți erau în limba franceză, dar și cărți premiate și tipărite de Societatea Academică.

Un impediment important în calea bunei funcționări a bibliotecii publice a fost lipsa unui local propriu. Biblioteca publică a funcționat în primii ani în clădirea primăriei orașului, aflată la rândul ei cu chirie în casele lui Pavlică Rătescu, ulterior în clădirea gimnaziului orășenesc, care la început a funcționat în clădirea școlii primare de băieți aflată pe Bulevardul Elisabeta Doamna.

În 1886 s-a dat în folosință primul local al Primăriei Pitești, însă biblioteca orășenească nu a mai fost acceptată în noul spațiu, deoarece „reprezentanții administrației locale aveau mai mult preocupări comerciale și mai puțin culturale”[4]. Liceul piteștean a beneficiat din toamna anului 1899 de un local impunător, în care la scurt timp s-a mutat și a funcționat Biblioteca Ştefu[5].

Primii bibliotecari sau conservatori au fost desemnați prin cumul: profesorul de gimnaziu Ion Trifonescu, urmat de inginerul orașului Ion Robescu, când biblioteca a funcționat într-o clădire închiriată în comun cu Primăria, adică între 1881-1885. Ion Robescu, în calitate de consilier orășenesc, în 1886, propune să fie pomeniți în mod solemn toți donatorii care au contribuit la dezvoltarea comunității, inclusiv Paraschiva Ştefu, care „a dat o sumă de bani spre a se forma o bibliotecă publică spre luminarea intelectuală a cetățenilor”[6]. Propunerea acestuia privind constituirea unui volum de documente despre donatorii piteșteni, inclusiv cu portretele acestora și donațiile făcute de-a lungul timpului a fost însă dată uitării.

Un moment important în istoria bibliotecii orășenești a fost realizarea unui Regulament (1886), care îi stabilea un cadru modern de funcționare. Prin acest regulament, orașul trebuia să prevadă în bugetul anual sume de bani pentru cumpărarea de cărți.

Biblioteca Ştefu a fost plasată în subordinea directorului gimnaziului (liceului), care devenea

astfel administrator și conservator al bibliotecii publice orășenești. Această decizie a dus, în timp, la dizolvarea identității bibliotecii orășenești, prin confundare cu biblioteca liceului, fapt observat după război, când în oraș ia ființă, tot din inițiativă privată, o nouă bibliotecă publică, Ateneul Popular Gheorghe Ionescu Gion (1929) condus de Tatiana Bobancu[7].

Fondul de carte deținut de Biblioteca Ştefu se va dezvolta treptat, mai mult din donații decât prin achiziționare cu sume prevăzute în bugetul orașului, așa cum s-a stabilit prin regulamentul de funcționare a bibliotecii orășenești din 1886. Cea mai însemnată donație de carte a fost făcută de Ana Ciupagea, actriță, cu studii la Paris, poetă și traducătoare, soția văduvă a lui Gheorghe Ionescu Gion, istoric și academician, decedat în 1904, care donează liceului din Pitești biblioteca răposatului ei soț, formată din circa 3.000 de volume, majoritatea în limba franceză[8].

ANEXĂ DOCUMENTARĂ

1.

1869 februarie 21, Pitești. *Testamentul Paraschivei Nicolau din Pitești, rămasă fără urmași direcți, prin care lasă averea ei nepoților de frate și Primăriei orașului Pitești suma de 200 de galbeni pentru înființarea unei biblioteci publice.*

Nr. 15
La 22 fevruarie anul 1869

Dl. Președinte a primit petițiunea D-ei Paraschiva Nicolau prin care cere legalizarea următorului testament.

TESTAMENTUL

Neavând nici copii, nici părinți, ci numai rude de alături, am hotărât prin acest testament care din rudele mele să moștenească dupe moarte averea mea mișcătoare și nemișcătoare.

Mai întâi, declar că averea mea totală se compune din moșia Scheau Vărzaru din comuna Dobrogostea, districtu(l) Argeșiu, cu pădure, ecarete și tot ce se aflǎ pe dânsa, una pereche case cu locul lor în orașul Pitești, ulița Sfântului Ioan, pe care începând a le repara sunt încă nesăvârșite, o vie în comuna Ştefănești, districtu(l) Mușcelu, bonurile rurale în valoare de lei vechi 32.300 și alte creanțe, cum și avere mișcătoare compusă de cazane și osebit objecte ale casei.

Totala această avere mișcătoare și nemișcătoare o las după încetarea mea din viață în deplină moștenire a nepoților mei de frate, anume: Ştefan, Nicolae și Constandin, fiii fratelui meu Alecu Gheorghiu, în modul următor.

Toată averea mișcătoare și nemișcătoare se va împărți egal de către numiții mei nepoți: Ştefan, Nicolae și Constandin, frați Georgești, precum și creanța de galbeni 417 cu a lor dobândă ce am să iau cu zapisul legalizat de Trib. și ipotecă o pereche case cu locul lor din acest oraș de la reposatul fratele meu Alecu Gheorghiu, tatăl nepoților moștenitori și cu condițiile următoare.

1. Vor fi datori a nu înstreina nimic din averea nemișcătoare, până ce și ceilalți doi nepoți Nicolae și Constandin vor veni în etate de douăzeci și cinci ani;
2. Vor fi datori a înzestra din această avere pe nepoata mea Efima, fiica fratelui meu Mihalache dându-i dotă galbeni austrieci una mie (1.000);
3. Vor fi datori a da două sute galbeni nepoată-mi Alecsandrina, soră cu cea din sus fiind când va fi a se mărita;
4. Creanța din bilanțul socotelilor moșiei Drăgoești ce-mi datorează d. Petre Mareșiu, soțul nepoată-mi Sofia, îi dăruiesc nepoată-mi Sofia considerându-se tot ca dotă așa;
5. Vor fi datori moștenitorii mei să dea două sute galbeni austrieci pentru înființarea unei bibliotece în acest oraș, publice, pentru instruirea poporului și care doresc să poarte numele soțului meu, pentru memoria în eternitate; această sumă de galbeni, două sute, se vor depune de către moștenitorii mei, în termen de un an după decedarea mea, în primărie spre a executa imediat această a mea dorință, fără a fi permis să se urmeze altfel;
6. Vor fi datori a-mi face înmormântarea fără lux, dar după buna cuviință făcându-mi pomenirile și toate serviciile religioase, conform legii până la șapte ani, dând și douăzeci și patru sărindare;

Fiindcă din moștenitorii mei, anume Nicolae și Costandin sînt minori, constitui asupra lor o epitropie compusă din moștenitorul meu Ştefan, fratele lor, care să îngrijească de creșterea și

educaţiunea lor predând Trib. socoteli pentru venit şi cheltuieli părţilor de moştenire.

Această epitropie va fi sub privegherea şi controlul fratelui meu Vasilache Gheorghiu, Nicolae Gherman şi Nicolae Antonescu, care pe lângă aceasta se constituie şi executor testamentar, adică de a stărui să se îndeplinească cele prevăzute în acest testament şi a bunei administrări a averii minorilor de către epitrop.

Aceasta este voinţa şi dorinţa mea şi spre legitimare am rugat pe onor Tribunal să-l legalizeze subscriindu-l eu, căci n-am putut a-l scrie neştiind decât carte grecească.

1869 fevruar 21, Piteşti.

Paraschiva Nicolau.

Nae Antonescu, martor.

Nicolae Gherman, martor.

N.T. Grigorescu, scriitor şi martor.

***

D. Preşedinte, după îndeplinirea formalităţilor uzuale prescrise de lege şi de circulara Domnului ministru (al) Justiţiei, nr. 5.214 a supus cazul în deliberaţiunea completului care în şedinţa de astăzi a dresat următorul proces verbal.

Tribunalul

Având în vedere cererea făcută astăzi de Doamna Paraschiva Nicolau prin petiţiunea tot de astăzi ca să se legalizeze un testament ce-l lasă nepoţilor săi: Ştefan, Nicolae şi Constantin.

Văzând procesul verbal dresat de d. membru Gheorghe Protopopescu cel ce a fost autorizat a merge la domiciliul testatoarei care se află bolnavă.

Considerând că din acest proces verbal se constată că testamentul citindu-se din cuvânt în cuvânt testatoarei, D-sa a mărturisit că este al său, făcut din propria voinţă, că este scris de altu(l), căci nu ştie carte românească, precum şi că iscălitura este proprie a D-sale făcută greceşte.

Văzând art. 860, 862, 863, 864 şi 867 din Codul Civil.

Dispune

Să legalizează testamentul, trecându-se şi în registru respectiv.

Semnaţi: M.N. Negulescu, G. Protopopescu, A. Papadat.

Semnat: ajutor I. Zenide.

SJAN Argeş, Primăria Piteşti, inventar 19, vol. I, 5/1869, f. 1-4.

2.

1869 martie 6, Piteşti. *Actul de deces al Paraschivei Ştefu.*

Din anul 1869, luna martie, ziua 6, ora unu şi jumătate după-amiază.

Acte de moarte al D-ei Paraschiva Ştefu Nicolau de ani 55, proprietară văduvă, fiică a D-lui răposatului Gheorghe Mihail şi a D-ei răposatei Chirieachi Mihail, moartă alaltăieri la ora 12 noaptea în casa sa din suburbia Buliga.

Martori au fost D-nul Ioan Alicsiu de ani 35, comerciant din suburbia Sf. Troiţă, nepot al moartei şi D-nul Ştefan Gheorghiu de ani 25, funcţionar din suburbia Buliga, nepot al moartei, care au subscris acest act împreună cu noi şi cu D-nul Fridirich Miler de ani 30, medic din strada Târgului, care a constatat acest caz de moarte.

Făcut de noi Ion Vretos, oficiearul statului civil.

SJAN Argeş, Colecţia de stare civilă, Piteşti, registru 16/1868-1870, f. 130.

3.

1886 martie 16, Piteşti. *Regulamentul bibliotecii orăşeneşti (Biblioteca Ştefu).*

REGULAMENT

pentru înfiinţarea, îmbunătăţirea şi administraţia unei biblioteci într-acest oraş Piteşti, care se va instala într-una din camerele Gimnaziului local

CAPITOLUL I
Fundaţia

Art. 1. Biblioteca ce se înfiinţează astăzi în Piteşti va purta pentru totdeauna numele de Biblioteca Ştefu în memoria decedatei Paraschiva Ştefu, care în anul 1870 a dotat Comuna cu suma de 2.350 lei noi, pentru începerea acestei biblioteci.

Art. 2. Se va avea în vedere că pe fiecare an să se prevadă în bugetul comunei câte o sumă oarecare pentru cumpărarea de cărţi la această bibliotecă.

Art. 3. Primarul comunei să intervină pe lângă Consiliul judeţean ca şi acesta la rândul său să prevadă câte o sumă oarecare pentru acest scop.

Art. 4. Tot primarul să îngrijească a se face apel atât la Ministerul Instrucţiunii Publice, cât şi la toţi

autorii, traducătorii şi jurnaliştii de opere literare şi ştiinţifice, spre a procura gratis câte unu sau două exemplare din operele lucrate de dânşii.

Acest apel se va publica atât în Monitorul Oficial, cât şi în alte jurnale.

Art. 5. Această bibliotecă se va preda cu inventar, format în dublu exemplar, d-lui director al gimnaziului local, care va fi de drept administratorul şi conservatorul acestei biblioteci.

Capitolul II
Organizația

Art. 6. Un registru sigilat de Primărie, filat pe fiecare față, subscris de Primar şi de Directorul Gimnaziului va servi ca inventar al bibliotecii.

Art. 7. Cărţile în bibliotecă vor fi aşezate în regulă prin dulapuri cu geamuri, deosebite după autori și specialitatea ce tratează, toate vor purta pe dânsele, pe lângă numărul curent și numele autorului cu materia ce tratează.

Art. 8. Se va face un mobilier necesar pentru lectura cărţilor după cum se va găsi cu cale de către Primărie şi Directorul Gimnaziului.

Iar pentru întreținerea acestui mobilier, eclararea[9] camerei, încălzitul etc. se va prevedea în buget cheltuielile ce se va găsi cu cale.

Capitolul III
Administrația

Art. 9. Un registru copie după registru general (Inventar) va fi deschis întotdeauna în bibliotecă pentru ca lectorii să-și poată alege cărțile ce voiesc a citi.

Art. 10. Un alt registru în care se va trece cărţile ce se dau lectorilor, care vor subscrie într-însul de primirea cărţilor ce voiesc a le lua să citească.

Acest registru va fi împărţit în coloane, arătând numărul curent, numărul de cărţi din bibliotecă, numele autorului şi materia ce tratează.

Art. 11. Orice persoană va lua cărţi pentru a citi este obligată a le restitui bibliotecii în termen ce se va aprecia, după necesitate, şi în starea în care le-a primit, când se va şterge semnătura din registru.

Art. 12. Orice cititor care nu va aduce cărţile la timp va fi obligat a plăti în bani costul acelei cărţi înzecit decât valoarea acelei cărţi, aceasta fără curs de judecată, sancţiune sau punere în întârziere, se va executa de către casierul primăriei, aplicându-se legea de urmărire ca pentru celelalte datorii comunale.

Art. 13. Directorul gimnaziului va face prin personalul de care dispune a se observa cu cea mai mare stricteţe executarea acestui regulament.

Art. 14. Regulamentul de faţă se va imprima şi publica în broşuri atât în oraş, cât și în alte comune urbane prin primarii respectivi.

Art. 15. Un exemplar se va scrie sau imprima într-un registru conţinând mai multe file cu hârtie liberă în care vor subscrie toţi aceia ce iau cărţi ca să citească, atestând că au văzut obligaţiunile puse în art. 12 şi că se vor supune acelor dispoziţiuni.

Art. 16. Un program se va face de către d-nul director al gimnaziului după cum va găsi de cuviinţă pentru administrarea acestei biblioteci spre a deveni cât se poate mai folositoare publicului piteştean.

Făcut şi aprobat de consiliu astăzi 16 martie anul 1886.

Primar, N. Constantinescu

Consilieri: I. Robescu, G. Negulescu, I. Bănescu, pr. G. Popescu

Secretar, T.G. Penescu

SJAN Argeş, Primăria Pitești, dosar 13/1870-1886, f. 110.

4.

1886, Piteşti. *Propunerea consilierului orăşenesc I. Robescu privind omagierea donatorilor și donațiile lor făcute pentru orașul Pitești.*

PROPUNERE
Domnule Primar
Domnilor Consilieri

Donatorii acestei comune, fiecare în parte au avut în vedere câte ceva bun, atât pentru comună cât și locuitorii ei.

Astfel, D-na Anica Enghel a cedat comunei locul de peste râu pentru facerea unei Grădini spre distracţia cetăţenilor.

D-na Maria Dimancea a cedat comunei locul de la capul podului vechi de dincoace de Argeş din capul străzii Bucureștilor pentru a profita comuna de venitul său.

D-na Paraschiva Ștefu a dat o sumă de bani spre a se forma o bibliotecă publică spre luminarea intelectuală a cetățenilor.

D-nul Ștefan Babic a cedat comunei ceasornicul de la Biserica Sf. Nicolae pentru arătarea timpului spre a nu-l pierde cetățenii fără folos și

Dl. Ioan Nicolopol a cedat comunei moșia Dobrogostea pentru instrucțiunea copiilor care sunt viitorul Regatului nostru.

Domnilor Consilieri,

Aceste persoane mi se pare că ar trebui recompensate de comună cu eterna nemurire a numelui lor și a sufletelor mari ce au arătat către comună.

Subscrisul sunt de opinie:

I. Ca toate actele lor de donațiune să se formeze în un volum separat numit al donațiilor, la care să se atașeze orice lucrări relative și orice donații ce se vor mai face pe viitor comunei. Să se ceară de la actualii donatori, de la rudele sau amicii celor morți, pozele fiecăruia, miniatură sau fotografie, după care să se facă niște poze mari, care să se fixeze în Camera de Consiliu a Comunei cu o inscripție de numele donatorului, donația făcută și destinația ei. Aceste poze nu pot costa mi mult decât până la 60 lei piesa; tot aceste poze fotografiate și puse fiecare pe actele de donație;

II. Ca pentru amintirea sufletelor mari ale acestora să se facă în tot anul o serbare religioasă la Biserica Sf. Gheorghe, la care să oficieze protoiereul sau când va fi PS Episcopul în oraș, PSS însoțit de tot clerul orașului pomenindu-se la liturghie numele donatorilor vii și morți, unde se va ține un discurs din partea Primăriei, în care se va menționa pe scurt biografia donatorilor, donațiile făcute și marele avantaj ce trage comune din ele. De la biserică va pleca cortegiul compus din tot clerul bisericii, locuitorii orașului, drapelul comunei și toate drapelele bisericilor la Cimitirul Sf. Gheorghe unde se va citi un parastas și se vor împărți oarecare milostenie în memoria donatorilor. Oricine va putea ține discursuri relative la această ceremonie și la donatorii comunei cu condiție însă ca fiecare să depună la Primărie discursul înscris spre a se atașa la Cartea Mare și Eternă a donatorilor, asemenea se va atașa și discursul Primăriei.

Sper D-lor Consilieri că veți fi de acord cu mine spre a arăta recunoștința comunei acestor mari persoane.

Palatul Administrativ (fostul)

Primiți D-lor stima și distinsa mea considerație.
Consilier,
I. Robescu

SJAN Argeș, Primăria Pitești, dosar 35/1886, f. 1-2.

5.

1886 iulie 12, Pitești. Extras din procesul verbal (nr. 49) al ședinței consiliului orășenesc privind aprobarea propunerii făcută de consilierul I. Robescu.

EXTRAS

D. consilier Robescu prezintă următoarele 4 propuneri scrise rugând Consiliul să binevoiască a le lua în deliberațiune de urgență chiar în ședința de astăzi fiind de interes general.

Se va da citire primei propuneri subscrisă și de d. consilier pr. G. Popescu prin care se cere ca persoanele care au făcut donațiuni către comună, precum este D-na Anica Enghel, Maria Dimancea, Paraschiva Ștefu, Ștefan Babic și Ion Nicolopulo să fie recompensate și pentru eterna nemurire a numelui lor, să se strângă toate actele lor de donație formându-se un volum separat numit al donațiilor atașându-se orice lucrări relative și orice donații se vor mai face pe viitor comunei. Să se ceartă de la donatorii aflați în viață, iar pentru cei morți de la rudele sau amicii lor, pozele fiecărui, miniatură sau fotografie, după care să facă niște poze mai mari care să se fixeze în camera de consiliu a comunei cu o inscripție de numele donatorului, donația făcută și destinația ei, aceste poze apoi fotografiate să se pună și la actele fiecărui donator. În toți anii să se facă o serbare religioasă la Biserica Sf. Gheorghe la care să oficieze câte un prelat împreună cu tot clerul orașului, pomenindu-se la liturghie numele donatorilor, vii și morți, unde se va ține câte o cuvântare din partea Primăriei despre biografia donatorilor, donațiile făcute și avantajele ce se trage(!) dintr-însele. De la biserică va pleca cortegiul compus din tot clerul, locuitorii orașului, drapelul comunei și ale bisericilor la Cimitirul Sf. Gheorghe, unde să se citească un parastas și să se împartă oarecare milostenii în memoria donatorilor putând la această ceremonie oricine să țină discursuri, cu condiția însă ca fiecare să depună la Primărie discursul înscris spre a se atașa.

Consiliul asupra acestei propuneri:

Având în vedere că comuna urmează să arate recunoștință unor asemenea persoane care făcând aceste donații și-au arătat și manifestat interesul ce au putut pentru prosperitatea comunei, fiecare cu mijloacele de care a dispus.

Că astfel fiind pentru memorie, numele lor merită să fie nemuritor.

În unanimitate aprobă opiniunea d-lui Robescu și în consecință dispune a se executa întocmai dispozițiunile propunerii făcută în scris în care scop se va prevedea în fiecare an prin bugetele comunele care (sunt) sumele necesare pentru facerea serbării și împărțirea milosteniilor, iar dl. Primar va lua demersul cuvenit pentru procurarea pozelor donatorilor după care să se reproducă în formate mari ca să se fixeze în Camera Consiliului Comunal, iar fotografii mai mici să se așeze la actele donației ce se vor cartona.

Această dispozițiune însă se ia și sub rezerva aprobării onor. Comitet Permanent local.

SJAN Argeș, Primăria Pitești, dosar nr. 10/1886, f. 133-134.

Note:

[1]SJAN Argeș, Primăria Pitești, d. 13/1870-1886, f. 8; Gheorghe Șovar, *Filantropi argeșeni și mușceleni*, Editura Paralela 45, Pitești, 2013, p. 106.

[2]Medicul orașului a consemnat cauza decesului ca fiind „Parametritis”.

[3]*Situația casei comunei urbane Pitești pe exercițiul anului 1873*, Tipografia Gheorghe Popescu, Pitești, 1873, p. IV.

[4]Teodor Mavrodin, *Biblioteca județeană...*, p. 109.

[5]*Ibidem*, p. 77-116.

[6]SJAN Argeș, Primăria Pitești, dosar 35/1886, f. 1-2.

[7]*Ibidem*, p. 105-108, 115.

[8]*Catalogul cărților ce conține Biblioteca defunctului G.I. Ionescu-Gion dăruită Liceului din Pitești*, Minerva, Institut de Arte Grafice și Editură, București, 1905; Petre Popa et alii, *Istoria Municipiului Pitești*, Editura Academiei, 1988, p. 202.

[9]Eclararea (fr.) = Iluminarea.

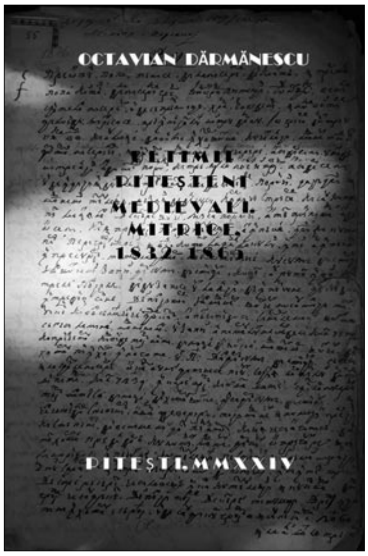
Interviu

O saga pe treizeci de ani. Piteștii acum două secole

Marin Toma: Domnule Octavian Dărmănescu, ați finalizat lucrarea *Ultimii piteșteni medievali. Mitrice, 1831-1865* (Pitești, 2024), o lucrare de anvergură în peisajul istoriografiei locale. De unde această inițiativă?

Octavian Dărmănescu: La început, acum zece ani, a fost nevoia documentaristică de a traversa mitricele bisericii domnești ”Sf. Gheorghe”. Întocmeam monografia sfântului lăcaș, apărută în 2017. Apoi, în cadrul lucrării mai ample *Vechi biserici din Pitești*, în curs de publicare acum, a trebuit să traversez toate mitricele celor nouă biserici medievale din Pitești. A dat o lucrare amplă, de aproape o mie de pagini. Un efort de aproximativ patru ani. În general, o biserică se transcrie în maximum două luni: botezați, cununați, răposați. Dar nu numai asta am făcut în acest timp. În mod normal, zi lumină, o asemenea lucrare „iese” în maximum doi ani – datorită gabaritului, prezenta ediție am publicat-o electronic, pe CD, urmând a fi „urcată” și pe internet, pentru o mai bună accesibilitate. În fond, la câte noutăți „șoc” aduce arheologia azi, istoriografia rămăsese rău în spate. O consider tot un fel de arheologie, probabil lingvistică. Și mai era ceva: paiul scurt. Adică subiectele locale, care nu au prea mare relevanță la istoria „mare”, zisă și „națională”. Deconstructivist, cred că totul are valoare: și partea, și întregul. Așadar, pariul meu mare pe acel pai mic. De aceea.

Marin Toma: De ce acest titlu?

Octavian Dărmănescu: Sunt mai multe periodizări în istoriografia noastră, e un lucru normal. Dacă e așa, de exemplu, comuniștii găsesc la jumătatea secolului trecut colibe semi-terane în Oltenia, asta după un veac de modernitate oficială, sub Cuza și Carol I. Evul Mediu, într-un fel, se termină definitiv cu racordarea ultimelor sate la curent electric, cu alfabetizarea, cu igienizarea, salturi normale în logica timpului de atunci, nu neapărat merite supranumerare ale regimului așa-zis „democrat”, cum ni le inocula Partidul. Și francezii, și nemții, și englezii, au deștelenit în secolul XX. Evul Mediu la noi, repet, se termină cu moartea naturală a satului românesc. Cu asfaltarea, cu naveta, cu deplasarea satului, diurn, la oraș, la „servici”, în ceea ce la noi a fost prima revoluție industrială la scară mare. La Pitești, zecile de mii de nume transcrise le prezumăm a fi ultimii medievali. Ultimii piteșteni medievali, „lipiți” pe biserici, pe mahalale, dau întregul. E un puzzle enorm. Zeci de meserii – cele mai importante unite în bresle –, zeci de „popi”, de mici boieri, de funcționari, câțiva medici, „advocați”, „polițai” etc. Și să nu uităm un personaj important: „moașa orașului”. Toți concură la ideea de stup.

Marin Toma: Cum era ultimul Pitești medieval?

Octavian Dărmănescu: Piteştii din prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt coloraţi. inclusiv mahalalele, copiind nu ştiu ce model (vestic sau oriental?): mahalaua de roşu („Sf. Gheorghe”), de galben („Buna Vestire-Greci”), de negru (Sf. Ioan) etc. De exemplu, la „Sf. Ioan”, lângă biserica de azi (mutată între 1810-1820 parcă, de sus, din Foișorul de Foc, azi Jandarmeria), era „ţigănia de la Sf. Ioan”, adică robii Coziei, recte ai schitului Trivalea, metocul Coziei. Fiecare mahala avea „sectoristul” ei, omul de legătură al Maghistratului (primăria). Potrivit unei alte surse, transcrisă și publicată, Primăria pe atunci se afla în „coloarea de Albastru”, adică mahalaua „Presesta Nouă-Mavrodol”, în zona Târgului din Vale de azi. Multe lucruri interesante. Suntem sub Regulamentele Organice, de aici această arhivă de aproape 14 metri liniari. Rușii, occidentalizaţi mai repede, ţin ca fiecare instituţie de la noi să scrie ce se mişcă în ea. De aici și Biserica (foarte probabil deranjată), și aceste Condici și Registre de Stare Civilă. Putem vedea multe, putem discuta multe pe ele. Piteștii încep să se dezgheţe, să se modernizeze chiar și numai prin aceste proto-constituţii (Regulamentul, ars, de altfel, la 1848, în curtea schitului Buliga, azi demolat și el).

Marin Toma: Ce impresie v-a lăsat studiul?

Octavian Dărmănescu: o lume vie, de tratat ca atare. Studiul sociologic, nu neapărat amplu – cum ar fi trebuit, cu statistici și dicţionare de meserii, onomastice și de alt gen, cum se practică –, ţine destul de rezonabil lucrarea ca științifică. Neutralitatea ei este, însă, zdrobitoare. Textul însuși, coloanele cu vii și morţi, generaţii după generaţii născute aici, trăite și îngropate în curtea fiecărei biserici. Nu mai zic mortalitatea infantilă, cruntă, și căsătoriile cvasi-pedofile azi îţi lasă un gust amar. Cartea nu este „de citit”, ci de stors, de interpretat. Nu poţi citi un pomelnic lung de sute de pagini. El este o Biblie a Piteștiului primei jumătăţi din veacul XIX. Piteștii sunt un târg de troc, un punct între alte puncte, probabil mai importante. Aici alegeai între cele două „schele”, Dragoslavele-Rucăr și Câineni-Turnu Roșu, nişte destinaţii importante, de trecut în „Ţara Nemţească”, adică „dincolo”, la străzi, la drumuri, la muzică bună, la ordine, la disciplină. Aici lumea doar vine, stă puţin și pleacă cu treburi. Dar tot aici avem sedentarizaţi mulţi români, greci, armeni, sârbi, bulgari, nemţi, robi de mănăstire, ai Statului (domnești), cetăţeni „austriecești”, deci o întreagă comunitate. Aici avem și Judecătorie, și pușcărie, și arest, și infirmierie, și şcoli pe greceşte, pe româneşte, avem și Foişor de Foc cu tulumbagii prin fiecare mahala, avem, aşadar, un oraş funcţional, o capitală de judeţ credibilă. Tot aici stă şi ispravnicul de judeţ, viitorul ocârmuitor, adică prefect, dar și mâna lui dreaptă, „supt-ocârmuitorul”. Tot în oraş stau și unii moşieri, trăind din redevenţele moșiilor lor administrate de vechili. Vorbind de moşii, vechea biserică „Sf. Vineri” e miluită de boierul Drăghici Budişteanul, al doilea ctitor, cu o pădure la Budeasa – chiar și azi există, prin retrocedare. Este, aşadar, un oraş aproape modern. Un motiv în plus de a considera Piteştiul vechi o comunitate, deci de a-l trata ştiinţific, genealogic la cerere. Aici, la „Buna Vestire Greci” (azi, „Sf. Mina”) își încep Brătienii periplul „local” pentru a se „aventura”, cu mult noroc, pe „firmamentul naţional”, dacă îmi permiteţi din limbajul de lemn. Tot aici, foștii Coculești, mici boiernași de ţară, dintre care doi fraţi vor ajunge „bine”: unul, Gheorghe Coculescu, protopop de Pitești și paroh la „Sf. Gheorghe”, altul, primar al oraşului, un paşoptist important, dar uitat, Nae Coculescu, înmormântat sus, la cimitirul „nou”, sub un splendid obelisc năpădit de bozii.

Marin Toma: Un ”Final”?

Octavian Dărmănescu: lucrarea – căci dacă ar fi fost carte, chiar și postmodernă, ar fi avut un soi de final – se poate citi din toate părţile. De pe ea se pot scrie alte lucrări, probabil cărţi. Ea este fundamentul onomastic al unui oraş pe treizeci de ani acum două secole. O fotografie „la minut” a strămoșilor care au „durat” Piteștiul modern, de sub Carol I. Grafiile sunt diferite. Mulţumesc logofătului care, plătit de epitropii bisericilor (sunt foarte sigur de acest lucru, este aceeași grafie peste tot timp de vreo 10 ani sau mai mult), a caligrafiat inteligibil ce i s-a dat să copieze (pe bani, logic!). În rest, o dată cu democratizarea scrisului, fiecare „popă” sau „cântăreţ” începe să și le scrie singuri, o adevărată junglă estetică, aproape indescifrabilă: de exemplu, nici nu vreau să-mi amintesc semnăturile de la rubrica ”Obrazu bisericesc”. Semnăturile sunt spaima transcrierii! În definitiv, *Ultimii piteșteni* se vrea o carte. Un fel de saga locală. Cam asta ar trebui să ajungă în timp. Cercetarea este, de altfel, singura reîntoarcere în timp posibilă. Restul, e cinematografie.

În căutarea istoriei tăcerii

dr. Marin TOMA

Motto: *„Răbdare, răbdare, răbdare...”*
(Părintele Cleopa)

Întrebări despre tăcere

Dacă foaia de hârtie rămâne albă, dacă și cursorul de pe ecranul laptopului este absent, rândurile acestea nu mai sunt și tăcerea îmbrățișează filele goale. Dar dacă acestea tac și dacă vocea rămâne în liniște...ce facem cu mintea? Oare și mâinile și ochii se cufundă în tăcere? Cum vorbesc și cum tac oamenii? Cum au trăit în trecut oamenii tăcerea și cum o trăim noi acum? Ce este tăcerea? Avem nevoie de tăcere? Avem și am pierdut-o? Dacă da, cum pornim în căutarea ei? Care este relația dintre tăcere și sentimente? Dar între liniște, zgomot și tăcere[1]? Care sunt spațiile în care mai putem trăi tăcerea?

În cercetarea surselor istoriei, adesea suntem înclinați să punem accentul pe ceea ce ele ne transmit. Credem util să menţionăm că, uneori, ne putem concentra și pe ceea ce ele omit, poate cu bună știință. Ce a vrut să ne transmită autorul prin tăcerea sa în privința cutărui lucru? Rugăciunea se rostește în tăcere sau cu voce tare? Care să fie gesturile tăcerii (zeul grec Harpocrates era înfățișat cu un deget în dreptul buzelor)? Ca timp ales al tăcerii, ce rol revine nopţii şi mai ales întunericului[2]?

Tăcerea este pe deplin trăită atunci când fiecare este singur. Singur cu sine însuși, fără alt om alături de el, dar singur și față de gândurile și sentimentele sale? Ca să ne descoperim pe noi înșine, avem nevoie să învățăm să tăcem. Și, poate, odată ce mergem înăuntru, tot mai departe, în cele mai îndepărtate spații ale interiorului nostru vom găsi și mai multă tăcere și ne vom descoperi și mai mult.

Tăcerea ascunde secrete. Tăcerea asupra unor fapte și evenimente este păstrată din frică, din iubire, este cumpărată sau impusă ca o formă de pedeapsă etc. Tăcerea poate fi stingheră și mai mereu această trăire aduce cu sine și alte stări: rușine, frică, tristețe etc. Tăcerea este așadar „impusă” de situații și momente din viața cuiva, întotdeauna asociate cu anumite emoții, caz în care apare și nevoia de a fi singuri. Tăcerea și timpul „ajută” procesul de ”vindecare”. Sau măcar ajută de cele mai multe ori supravieţuirii noastre.

Tăcerea poate fi trăită deplin și în natură, în foarte multe momente. Fugim, de altfel, mulţi dintre noi, din calea zgomotului vieţii noastre, pentru a întâlni „zgomotul” tăcerii naturii. Diferite reguli despre tăcere pot fi căutate de-a lungul timpului în istorie în relațiile dintre soț și soție, dintre stăpân și servitor, dintre bărbați, femei și copii; în reguli despre cum să știi când și unde și în prezența cui să fii tăcut sau să vorbești; despre când și cum să spargi, să impui și să păstrezi tăcerea etc. De altfel, în relația dintre zgomot și tăcere, care au fost de-a lungul timpului și cum au evoluat aceste practici sociale ale sunetelor care trebuiau reduse la tăcere (plescăit la masă, sunetele sexuale, „vânturile trase”)[3]? Putem să trăim tăcerea apei, a munților, a pădurilor; putem merge în tăcere alături de cineva, împărțind astfel tăcerea. Putem iubi tăcerea și ne poate fi frică de ea. Tăcerea noastră și a celor din jur poate ascunde o iubire neîmpărtășită, dar și tristețe, ură sau dispreț.

Calea tăcerii în creștinism

Tăcerea este însă ”impusă” și de anumite spații, printr-o ordine culturală acceptată de majoritatea oamenilor. În saloanele din spital, în biblioteci, în biserici. Timp de multe secole, în marile biblioteci ale lumii se citea şi se dezbătea cu voce tare. Astăzi, aceste spaţii sunt publice şi intime în acelaşi timp. Sunt, încă, printre ultimele spaţii în care putem afla rămășițe ale tăcerii. Un astfel de cititor tăcut (unul dintre primii despre care avem informaţii certe) a fost episcopul Ambrozie al Milanului. Despre obiceiul său „ciudat” pentru acele vremuri, Sfântul Augustin scria „Când citea, ochii lui parcurgeau pagina și inima lui căuta înțelesul, dar vocea îi era tăcută și limba nemișcată. Oricine se putea apropia liber de el și oaspeții nu erau de obicei anunțați, așa că adesea, când veneam la el în vizită, îl găseam citind astfel în tăcere, pentru că nu citea niciodată cu voce tare”[4]. Regula 38 a codului lui Benedict scris pentru mănăstirile sale ilustra din plin atât

importanța lecturii, cât și cea a tăcerii (mai ales la masă):

În timp ce fraţii îşi iau prânzul, se va citi întotdeauna, nimeni nu va îndrăzni să ia cartea la întâmplare şi să se apuce să citească de acolo; dar cel care urmează să citească pe durata întregii săptămâni îşi va începe datoria duminică. Şi, începându-şi îndatorirea după Slujbă şi Împărtăşanie, le va cere tuturor să se roage pentru el, ca Dumnezeu să îl ţină departe de spiritul exaltării. Şi versul acesta va fi spus în oratoriu de trei ori de toţi, cititorul fiind cel care-l rosteşte dintâi: „O, Doamne, deschide buzele mele, iar gura mea va da grai întru preţuirea Ta”. Şi astfel, fiind primită binecuvântarea, va purcede la îndatoririle sale de cititor. Şi va fi cea mai mare linişte la masă, aşa că nicio şoaptă sau vreo voce în afară de cea a cititorului să nu se audă. În ceea ce priveşte mâncarea, fraţii îşi vor trece unul altuia pe rând orice ar avea nevoie, aşa ca nimeni să nu fie nevoit să ceară nimic[5].

Printre cei care au „îmbrăcat haina tăcerii”[6], credem meritat să amintim aici tăcerea plină de înțelesuri a lui Iosif, cel numit și Patriarhul tăcerii[7]. Avem exemplul tăcerii lui Zaharia, până la naşterea fiului său. În deșert, în grădina Ghetsemani, în fața lui Pilat, Iisus îmbrățișează tăcerea. Prin El, tăcerea ”triumfă” în mănăstirile creştine. Odată cu Antonie cel Mare, părinții creştini transformă deșertul în oraş de călugări. „Că la călugări, mai vârtos decât toate lucrurile, tăcerea a ales-o Dumnezeu”[8]. În altă parte, tot în Pateric: „un frate a întrebat pe un bătrân oarecare zicând: Avvo, ce este tăcerea şi ce folos este de dânsa? Răspuns-a lui bătrânul, zicând: Fiule, tăcerea este aceasta: A ședea singur în chilie cu înțelepciune şi cu frica lui Dumnezeu, ferindu-ți inima de gânduri și cugete necuvioase. O tăcere ca aceea naşte toate celelalte bunătăţi, şi-l păzeşte pe călugăr de săgeţile cele aprinse ale vrăjmaşului, şi nu-l lasă pe el să fie rănit de dânsele”[9]. Despre tăcere şi folosul ei, mai amintim *Scara* Sf. Ioan Scărarul: „Cel ce și-a cunoscut greșelile își stăpânește limba, dar cel mult cuvântător încă nu s-a cunoscut cum se cuvine. Prietenul tăcerii se apropie de Dumnezeu, și întru ascuns cu dânsul vorbind, se luminează de la Dumnezeu. Tăcerea lui Iisus pe Pilat l-a rușinat, și liniștea bărbatului, a glăsuirii deșartă slavă a surpat”[10].

Tăcerea ascunde adesea și suferință. Există uneori și asemenea forme ale tăcerii. Cuvintele nu se aud, dar corpul le strigă cu toată puterea lui. Pentru că suferința e atât de mare încât nu mai știe ce să

Monahia Teodosia cu obștea mănăstirii Vladimirești în anul 1990. În imagine apar: ieromonahul Iustin, care a fost pentru o scurtă perioadă duhovnic la Vladimirești și preotul Irineu Crăciun, de la Codlea - Brașov, astăzi slujitor în Irlanda, discipol al maicii, care a scris după dictarea sa volumul de poezii “Imne pentru paraclis”. (https://teodosialatcu.ro/fotografii)

facă cu ea. Atât de mult trăim aceste dureri, încât ele nu mai încap în aceste făpturi ale noastre. Şi pentru că oamenii abia aud ce se vorbeşte în viu grai (doar ce e exagerat, e perceput, nu-i aşa?), zi după zi ne purtăm cu noi durerile mute. Din când în când, apar oameni care ne ajută să ne deschidem sufletele și să „împărțim povara cu ei". Un asemenea om a fost și monahia Siluana Vlad. Cu câțiva ani în urmă, Maica Siluana a publicat într-o carte intitulată "Sparge tăcerea"[11] câteva dintre aceste povești de viață, mărturisind în introducere cum:

„*Sparge tăcerea* este un *loc de întâlnire* pe care l-am creat pe site-ul nostru , pentru cei care nu-și mai puteau păstra durerea în tainițele întunecare ale inimii și doreau să-i dea glas în fața altei inimi. Așa s-au formulat și mărturisit în cuvinte dureri tăcute și vechi, ajutând inima sălbatică de

Max Picard

însingurare să se frângă și să se smerească pentru a primi mângâierea făgăduită de Cel ce Singur a fost *acolo,* cu noi și în noi, de la început și mereu, pe când eram uciși. Cum? Așa cum numai El și adâncul nostru știu, și cum Singur va dezvălui și conștiinței noastre de îndată ce ne vom îndura să nu mai ascundem sub *obrocul* negării și în gropnițele *subconștientului* ceea ce n-am putut trăi atunci. Durerea unei suferințe formate din frică, rușine, vinovăție și uluire, dacă nu va fi trăită cu Dumnezeu și așa cum ne învață El, va intra într-o *memorie acuzatoare,* pe care nimic n-o va putea reduce la tăcere. Deși negată și îngropată în uitare, nu va dispărea, ci se va striga cu putere atât prin bolile trupului, cât și prin cele ale sufletului, ca: frică, dispreţ de sine, violenţă faţă de propria persoană sau aproapele, refuzul dreptului la bucurie prin alegerea unei viețuiri în patimi și păcate mascate de tot felul de întâmplări nefericite, ghinioane....".

Teodosia-Zorica Laţcu, cunoscută drept monahia cu suflet de poezie, este un nume mai puţin cunoscut nouă, din păcate. Credem că există o prietenie strânsă între poezie și tăcere. Dacă poezia nu poate să aducă la lumină prin cuvinte ceea ce simte sufletul, atunci nimeni și nimic nu poate. În afară de tăcere. Bucuria căutării tăcerii pentru a comunica cu Dumnezeu răzbate și din versurilor monahiei Teodora:

„Cuvintele pe care nu le-am spus
Sunt tot atâtea trepte ce pogoară
Cu sufletul tot mai adânc, m-am dus,
Pe treptele tăcerii, ca pe-o scară.
Ca-ntr-un cuprins de peșteră bolțit.
M-am coborât în lumea nerostirii,
Și-n cutele de piatră i-am gătit
Acolo-n fund, un ascunziș iubirii.
Cuvintele pe care nu le-am spus,
Sunt tot atâtea trepte de tăcere:
Adânc în mine, mai adânc m-am dus,
Acolo, unde orice vorbă piere.
De-acolo, din limanul necuprins,
Din lumea fără mal a nerostirii,
Pe treptele tăcerii s-au prelins
Din ascunziș, luminile iubirii[12]".

Lumea tăcerii lui Max Picard

Unul dintre cele mai interesante studii despre tăcere, egalat poate doar ca importanţă pentru cei pasionaţi (sunt total diferite ca viziune, manieră de a gândi, de a trăi, înțelege și scrie) de recentul volum al lui Alain Corbin[13], este cu siguranţă „Lumea tăcerii"[14], carte scrisă de Max Picard în urmă cu mai bine de șapte decenii. Pentru Picard nu există un început și un sfârșit al tăcerii. Tăcerea umple spațiul

întreg în care își face apariția și este timpul cel care crește în tăcere și nu invers. Tăcerea este cea care îl pune la încercare pe om și este probabil singurul fenomen „fără rost”. În viața de zi cu zi, în zgomotul cuvintelor, în această lume a utilităților, tăcerea nu pare să aibă alt scop. Ea doar este o sfântă inutilitate, după cum afirma omul de cultură.

Pentru Max Picard, tăcerea e un fenomen originar: „Într-un om e mai multă tăcere decât poate folosi el în întreaga-i viață (...) Tăcerea dintr-un om trece dincolo de viața lui. Prin această tăcere omul e legat de generațiile trecute și de cele viitoare”[15]. Cuvântul se naște din tăcere și este reversul acesteia, însă el nu îi aparţine, ci aparţine omului. Când doi oameni vorbesc, tăcerea e cea care ascultă. Max Picard consideră că originea limbii vorbite, ca a oricărei făpturi, este de nepătruns pentru că la mijloc este iubirea deplină a Creatorului.

Tăcerea nu poate fi niciodată mai bine auzită decât atunci când ultimul sunet al muzicii s-a stins. Şi pentru că am amintit legătura dintre muzică și tăcere, recomandăm celor care nu o știu, melodia „The Sound of Silence”, interpretată de Simon & Garfunkel.

În viziunea lui Max Picard, tăcerea poate exista fără cuvânt, dar ar fi o creație neîmplinită, chiar amenințătoare. Omul este om prin cuvânt, astfel că tăcerea devine din sălbatică, umană. Omul trăieşte viața sa între tăcerea din care vine și cea în care se duce. În om, lucrurile există de două ori: o dată în suflet, prin imagini și a doua oară, în spirit, prin cuvânt. Iubirea este singura care sporeşte tăcerea prin cuvânt. Cu toate acestea însă, realitățile cotidiene arată o lume a zgomotului de cuvinte, în care tăcerea nu mai e un fenomen în sine, ci doar cuvântul nerostit. În această lume, important este ca acest zgomot să continue, nu să aibă vreun înțeles anume.

Așa cum elocvent o vede și o scrie Max Picard, lumea lipsită de adevărata tăcere este lumea în care omul și-a schimbat adevărata sa structură: „Astăzi omul nu se mai îndreaptă activ spre gânduri sau spre lucruri, acestea sunt aspirate spre el, se reped asupra lui, îl prind într-un vârtej, el nemaifiind omul care

Fotografie din dosarul de anchetă a Zoricăi Laţcu, de la ACNSAS, fond Penal, dosar 19595, vol. 8, 9, 12, 1. (https://teodosialatcu.ro/fotografii)

gândește, ci numai cineva gândit; nu mai e valabil *cogito, ergo sum,* ci *cogitor ergo non sum*”[16] (sunt gândit, deci nu exist).

Ce facem însă cu tăcerea istoriei?

Tăcerea este în noi și în afara noastră. Este o cale și un stil de viață. E deopotrivă nevoie și artă. În jungla zgomotului realității cotidiene a civilizației occidentale tăcerea devine *must have skill*. Supraviețuirea noastră în societate depinde și de cum știm să folosim tăcerea în *avantajul* nostru. Tot noi suntem cei care fugim în căutarea liniștii și a tăcerii și căutăm în meditație și nu numai *leacuri* pentru a face mintea să tacă. Ba chiar apelăm la dispozitive cu muzică relaxantă pentru a reuși să adormim (nici măcar somnul uneori nu mai e un refugiu din calea zgomotului). Bibliotecile și bisericile sunt spațiile urbane care încă mai păstrează tăcerea. Aici ea încă ne mai poate privi; aici, cu puțin noroc, îi mai putem cere o întâlnire la cafea. Calea tăcerii asumate se mai păstrează în mânăstiri, acolo unde tăcerea este în (auto)izolare.

Putem găsi urme ale tăcerii în toate formele noastre de manifestare de-a lungul istoriei: în artă și arhitectură, în literatură, în cultura populară... Istoria scrie despre oameni și despre faptele lor. Tot mai des se preocupă și de viețile de zi cu zi ale oamenilor obișnuiți. Despre ce au spus, scris, făcut. Considerăm oportun ca istoria să se ocupe și de tăcerea lor. Tăcerea ne însoțește pas cu pas, așteptând din partea noastră un cuvânt.

Anexă: Fragment din cartea „Lumea tăcerii”, scrisă de Max Picard (*op. cit,* pp. 77-81), capitolul Istorie și tăcere. Istoria și tăcerea au o legătură profundă, analizată și descrisă cu talent de Max Picard. Am ales să redăm în anexa acestui scurt studiu despre tăcere și o mare parte din capitolul scris de Picard pentru a putea fi lecturat și savurat în varianta sa inițială și nu într-un rezumat scurt.

„În desfășurarea istoriei umane, a istoriei persoanelor și a imperiilor, există uneori o liniște în care nu se întâmplă chiar nimic, tot ce s-ar petrece în afară fiind parcă absorbit înlăuntru. Atunci evenimentele din afară se desfășoară domol, de parcă n-ar vrea să tulbure tăcerea de sub ele. E ca și cum lumea tăcerii s-ar hrăni, astfel, din evenimente tăcute. Există vremuri în care, neîntâmplându-se nimic în ea, istoria pare a se înconjura de tăcere și în care oamenii și întâmplările se pleacă sub tăcere. Poate că o astfel de epocă a tăcerii a fost, de pildă, răstimpul de la sfârșitul Imperiului Roman până la începutul perioadei romanice. Poate că de aceea la începutul timpului oamenii nu înregistrau istoria: atunci, la început, tăcerea stătea încă plină de vigoare în fața lor, tot ce se întâmpla venea din tăcere și se întorcea iar în tăcere. Nu exista o istorie a celor întâmplate, ci doar tăcerea. Figurile istorice, întâmplările nu erau decât locuri de unde tăcerea se uita la ei. Ei își însușeau propria tăcere de la tăcerea acestor figuri.

Viața istoriei se desfășoară pe două fronturi, pe frontul zilei, a ce se poate vedea, a ce se poate observa, dar și pe frontul întunericului, a ce nu se poate vedea și al tăcerii. Multe dintre evenimentele ca și inexistente pentru memoria istorică nu au, de pildă, cum crede Hegel, o „existență nejustificată”, ci sunt evenimente pentru tăcere. E greșit să se spună că e un defect al omului acela că puterea lui de a observa și memoria lui nu sunt de-ajuns pentru a cuprinde și a păstra mult prea multele întâmplări ale istoriei. Nu ține nicidecum de structura omului să observe și să păstreze în memorie tot ce se întâmplă, fiindcă cele întâmplate nu-i aparțin numai lui, ci și nevăzutului, tăcerii. În vecinătatea a tot ce este istorie se află întotdeauna tăcerea. La sfârșitul ultimului război mondial, de pildă, care a fost ca o revoltă a zgomotului împotriva tăcerii, s-a lăsat, pentru câteva zile cel puțin, o mare tăcere. Nu s-a mai spus un cuvânt despre război, el era, chiar înainte de a fi spus, absorbit de tăcere, tăcerea era încă și mai mare și mai intensă decât toată grozăvia. Iar această tăcere, care era foarte stăruitoare, ar fi putut avea un efect binefăcător, lumea ar fi putut fi schimbată și regenerată prin ea, dacă tăcerea nu ar fi fost copleșită și nimicită de vechiul angrenaj al lumii zgomotului. Aceasta a fost marea înfrângere a omului după război.

Spuneam că tăcerea ține de istorie tot atât cât zarva, că ceea ce se vede ține de ea tot atât cât ceea ce nu se vede. Dar, cam de la Revoluția Franceză încoace, omul a luat din istorie mereu doar faptele, zarva, nu și tăcerea, care, alături de fapte, de zarvă, contează și ea. Iar materialism înseamnă și asta, să faci ca din istorie să conteze doar faptele, audibilul.

Figurile și întâmplările istoriei tind, desigur, în sus, spre vizibil, spre audibil. Dar în jos ele pătrund adânc în tăcere, sunt reliefuri pe fundalul tăcerii, figurile și întâmplările nu le aduc oamenilor numai faptele lor, le aduc și tăcerea, sunt ca niște animale de povară, care trag tăcerea după ele. În suferința tăcută a omului și a popoarelor se vădește un pic cealaltă față a istoriei, istoria tăcută. Se îndură mai multă suferință, de individ și de popoare, decât se vede clar în afară. Se pare că oamenii preferă să sufere în tăcere, că preferă mai degrabă să fie legați, fie și prin suferință, de lumea tăcerii decât să intre cu suferința lor în zarva istoriei. Numai așa se poate înțelege de ce un popor îndură răbdător cruzimea unui tiran. În mijlocul zarvei istoriei, aceste suferințe par a fi niște mesagere ale lumii tăcerii, niște aliate ale ei. Și numai pentru că apar astfel omul poate fi împovărat cu atâta suferință, marea tăcere din lume ajutând tăcerea din omul însuși să poarte această suferință. Suferința devine insuportabilă abia atunci când, desprinsă de marea tăcere din lume, ajunge să nu fie decât parte a zarvei istoriei, atunci când, desprinsă de tăcere, e nevoită să se poarte singură.

Așa cum am spus deja, în istorie există, din când în când, epoci în care tăcerea e mai vădită decât zarva. Prin urmare, istoria nu se desfășoară liniar, de la zarva unei epoci la zarva alteia, ci cursul ei e întrerupt uneori de o epocă a tăcerii, ba mai mult, dintr-o asemenea epocă a tăcerii tăcerea poate să treacă într-una care se vrea plină de zarvă- numai că astăzi e invers, astăzi ceea ce e plin de zarvă, zgomotos, trece și în ceea ce e tăcut în istorie. Există popoare care par a dormi, a tăcea vreme de veacuri, de pildă poporul spaniol în ultimii trei sute de ani. Dar această tăcere nu e un gol, și nu e niciun simptom de sterilitate, e un semn că la acest popor se pune din nou preț pe tăcere. Spania a fost socotită înapoiată pentru că nu s-a alăturat, prin industrializare, zarvei generale și dinamismului general. Ea e însă tot atât de înapoiată ca un copil care vrea să rămână cu mama lui sau care se întoarce la ea, la tăcere. O mare rezervă, un mare ajutor stă și pentru celelalte popoare în substanța tăcerii unui popor cum e cel spaniol. Noi toți, popoarele zarvei, ale zgomotului, trăim dintr-o substanță a tăcerii care încă există la un asemenea popor. Un asemenea popor e pasiv, adormit, tăcut nu numai pentru sine, ci și pentru celelalte, ale zgomotului, ale zarvei. Acest popor și multe popoare din Asia și din Africa au tăcerea în păstrare nu numai pentru ele înseIe, ci și pentru noi. Am fi mult mai răvășiți de relele prea multei veghi dacă nu ne-am putea împărtăși din binele tăcerii acelor popoare. Toate popoarele de pe pământ sunt legate unele de altele și de aceea ne putem hrăni din tăcerea acelor popoare, așa cum ele pot trăi din veghea noastră (...)”.

Note

[1]A se vedea despre zgomot și David Hendy, *Noise. A Human History of Sound and Listening,* Profile Books LTD, 2013, ediție Scribd.

[2]Despre noapte, întuneric și practicile culturale menționăm lucrările interesante scrise de Benjamin Reiss, *Wild Nights,* New York, Basic Books, 2017, format Kindle și A. Roger Ekirch, *At Day's Close. A History of Nighttime,* Orion Books, format kindle.

[3]Semnalăm aici și traducerea recentă în limba română a excelentei lucrări a lui Federico Kukso: *Odorama. Istoria culturală a mirosului,* București, Baroque Books & Arts, 2022.

[4]Sfântul Augustin, *Confesiuni, VI, apud* Alberto Manguel, *Istoria lecturii,* București, Editura Nemira, 2011, p. 57.

[5]Alberto Manguel, *Istoria Lecturii...,* pp. 141-142.

[6]A se vedea și lucrarea lui Michel Laroche, *Calea tăcerii conform tradiției Sfinților Părinți ai pustiei,* București, Editura Meteor Publishing, 2019.

[7]Despre tăcere și creștinism recomandăm lucrarea relativ recentă a lui Diarmaid MacCulloch, *Silence. A Christian history*, Penguin Random House UK, 2013, ediție kindle.

[8]*Pateric egiptean,* București, Editura Cartea Ortodoxă, cap. I, 5, p. 286.

[9]*Ibidem,* cap. I, 17, p. 289.

[10]Sfântul Ioan Scărarul, *Scara,* Alba-Iulia, Editura Reîntregirea, 2013, cap. 11, pp. 208-209.

[11]Monahia Siluana Vlad, *Sparge tăcerea. Adevăruri despre care nu vorbim,* Iași, Editura Doxologia, 2020.

[12], 30.05.2022.

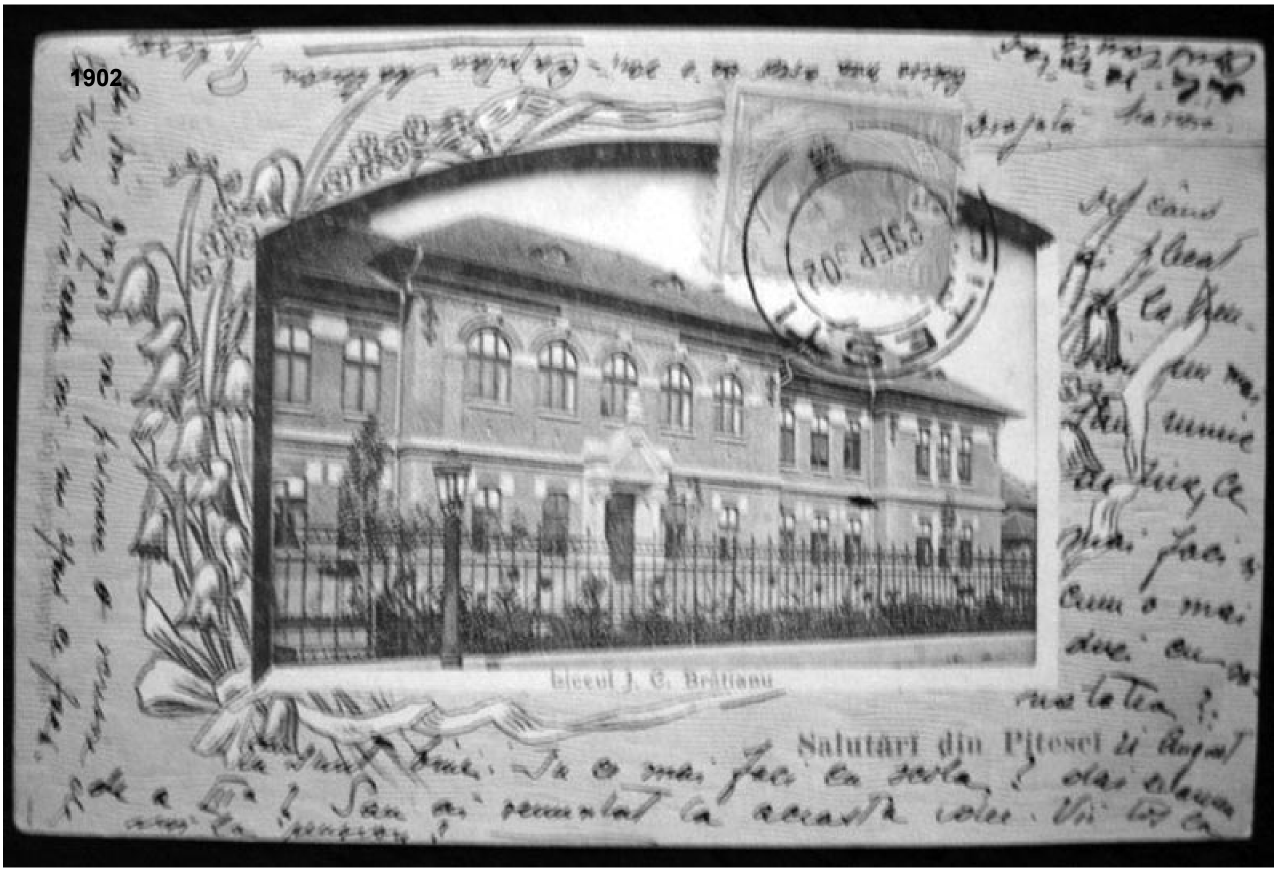
[13]Alain Corbin, *A history of silence,* Cambridge, Polity Press, 2018, format Kindle.

[14]Max Picard, *Lumea tăcerii,* Florești, Editura Limes, 2019.

[15]*Ibidem,* p. 21.

[16]*Ibidem,* p. 207.

Liceul. I. C. Bratianu
Salutări din Pitești
1901

Liceul I. C. Brătianu
Salutări din Pitesci
1902

Perioada interbelică

PITEȘTI. Liceul J. C. Brătianu

Fotografie de grup cu absolvenții și profesorii de la Liceul I.C. Brătianu din Pitești (1925-1926). Al doilea de la dreapta la stânga, așezat, se află Nicolae Brânzeu (1869-1939), profesor, avocat și prefect de Argeș între 1907-1910, apoi între 1914-1917 și 1918-1919. În rândul 2, în extrema stângă se află Florea Ionescu. Sursa: Arhiva personală Marian (Mugurel) Ionescu din București (https://arhivist.blogspot.com/2015/03/poza-de-grup.html).